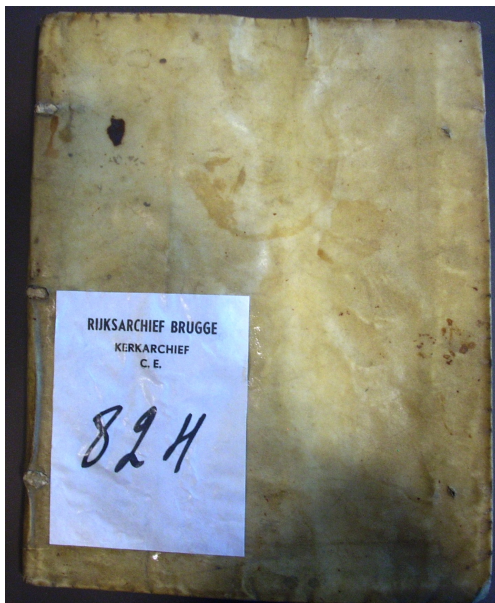

DE PENITENTEN, reguliere derde orde te Poperinge

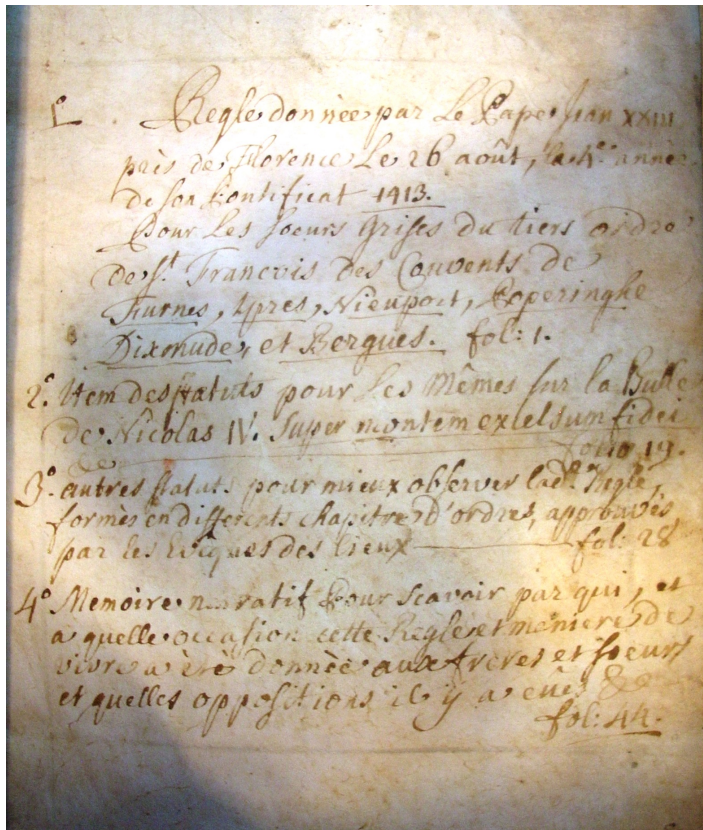
Henri Vandenberghe
Tekst i. s. m. Onzen Heertje erfgoedvereniging
vzw, kwartaalschrift 2018.

Het gebouw van het Penitentenklooster draagt als begindatum het jaartal 1413. De onderstaande 'regel van de orde van de penitenten dateert van dit jaar en heb ik terug gevonden in het Rijksarchief te Brugge. Een gehele transcriptie van deze tekst, heb ik tot nu toe nergens gevonden, vandaar... tot nut van 't algemeen (Guido Vandermarliere (G. V.)).

RABrugge – Verzameling Cumulus
Ecclesiasticus nr. 824

*Het corpus is met enkele typecorrectie in de omzetting aangevuld met
Commentaar door Henri Vandenberghe.*

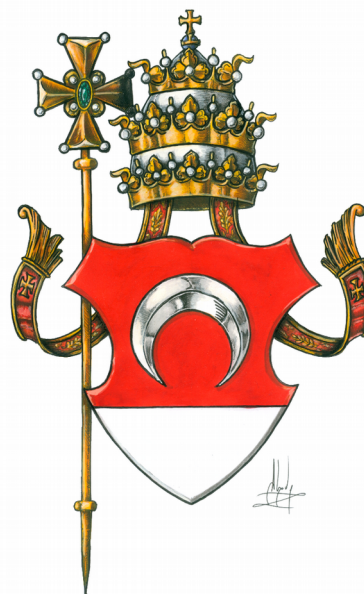
1° - Regle donnée par le pape Jean XXIII¹ près de Florence

- 1 In 1410 volgde Johannes XXIII Alexander V op. In die beruchte tijd van pausen en tegenpausen werd zelfs het gerucht verspreid dat hij Alexander V zou hebben vergiftigd, maar dit is nooit bewezen. Middeleeuwse historici berichten van ongelooflijke schanddaden van paus Johannes. Rioolpers avant la lettre. Op weg naar het concilie van Konstanz zou hij in Bologna 300 nonnen onteerd hebben in ruil voor een aflat. Johannes XXIII (ca. 1370 - 22 december 1419), eigenlijk *Balthasar Cossa*, was tegenpaus van 1410 tot 1415, in de periode van het Westers Schisma. De latere paus Johannes XXIII (+1963) dacht aan de positie van die tegenpaus. Hij deed immers een poging om te remediëren aan de schismatieke toestand. In 1402 werd hij benoemd tot kardinaal. In zede hoedanigheid zat hij het Concilie van Pisa voor (1409), dat bedoeld was de eenheid van de kerk te herstellen. Het concilie zette de pausen van Rome en Avignon af (Gregorius XII resp. Benedictus XIII) en benoemde Alexander V tot nieuwe paus, die zijn residentie te Bologna koos. De afgezette pausen accepteerden de gang van zaken echter niet, zodat er nu drie pausen claimden de rechtmatige paus te zijn. Johannes XXIII verwachtte vermoedelijk dat het nieuwe concilie de besluiten van Pisa zou bekrachtigen door Gregorius XXII en Benedictus XIII (die beide niet deelnamen aan het concilie) af te zetten en hem als enige paus te erkennen. Al gauw werd echter duidelijk dat de meeste deelnemers aan het concilie vonden dat alle drie de pausen van dat moment afgezet moesten worden, zodat er een nieuwe paus kon komen die voor alle partijen acceptabel was. Johannes XXIII probeerde zijn positie veilig te stellen door in de nacht van 20 maart 1415 heimelijk van het concilie weg te vluchten. Hij hoopte dat nu er geen paus aanwezig was, het concilie ontbonden zou worden en alles bij het oude zou blijven. Sigismund wist de verwarring echter te bezweren en op 6 april bepaalde het concilie, in lijn met de argumenten van de conciliaristen, dat het concilie ook zonder de aanwezigheid van een paus bevoegd was bindende besluiten te nemen. Johannes XXIII werd daarop achterhaald en gevangengenomen. De andere twee pausen legden onder druk hun ambt neer. Twee jaar later werd Martinus V door het

le 26 août, la 4de année de son pontificat 1413
Pour les soeurs grises du tiers ordre de St. François des convents
de Furnes, Ipres, Nieuport, **Poperinghe**, Dixmudes et Bergues
fol:1

Joannes XXIII was een tegenpaus en zat op dat moment in concilie met de twee tegenpauzen; Gregorius XII en Benedictus XIII. Hij is door de verkiezing van Joannes XXIII² officieel als tegenpaus gezet in de rang van de pauzen.

Hiernaast het schild van Benedictus XIII. De tiara toont de machtsperceptie, drievoudig landmacht, ethische leergezag en geestelijke suprematie. Het kruis als scepter en de stola van de priesterlijke prerogatieven. In het rode veld veronderstellen we de helm van militaire voogdij. Dit was de (concurrentiele) tijdsgeest.

2° - *Item des statuts pour les mêmes sur la bulle de Nicolas IV super montem excelsum fidei de – folio 19.*

Nicolaas IV (Geboren: 30 september 1227, Lisciano, Italië
Overleden: 4 april 1292, Rome, Italië).

3° - *Autres statut pour mieux observes ladite regle formès en different chapitres d'ordres, approuvrée par les evêques des lieux – fol. 28.*

4° *Memorie narratif pour scavoir par qui et a quelle occasion cette regle et manière de vivre a été donnée aux frères et soeurs et quelles oppositions il ij a eûe – folio 44.*

---

concilie benoemd als nieuwe paus en als zodanig erkend door heel de Westerse kerk. In 1418, nadat het concilie van Konstanz beëindigd was, gaf Martinus V Johannes XXIII zijn vrijheid terug. Hij benoemde hem tot bisschop en kardinaal van Toscane. Johannes overleed eind 1419, vermoedelijk op 22 december.

2 Giuseppe Angelo Roncalli (Sotto il Monte Giovanni XXIII bij Bergamo in Italië, 25 november 1881 - Vaticaanstad, 3 juni 1963).

Hier naer volghet den reghel vande susters³ van de derder orden van S. Francois ghegheven speciaelicke aen tconvent van de graeu susters binnen **Hyper**, met noch vijf ander conventen van diverssche steden in WestVlaendren die hier dicwils zullen ghenoeemt worden, byden paeus van Roome **Joannes, den XXIIJ** van die name.

Presatie oft voorreden vanden reghel

---

³ Zuesters, zusters, suesters = de tekst is geenszins consequent. De vier documenten zijn ook niet op hetzelfde moment geschreven. Ze zijn ook afgeschreven. We nemen gewoon over zoals het er staat.

2
 ende verleenen gheerne onse Apostolische gratie ende faueur alle personen die eenpaerlich besich zijn metten dienst gods, ende die huerlier met tvervolgh van een godvruchtich leuen onder de Cloostertyecke maniere van Leuen in den heere verblyden/ ende verstercken gheerne bij het toedoen van Apostolische confirmatie tguene dat tot ruste der zelve personen/ ende tot perseuerantie in goede wercken van andere ghedaen ende inghestelt is als tzelve van ons begheert voort, op dat al vaste gheduerich/ ende onghebroken blyue.
 Nu ist ghebuert dat van ons versocht is gheweest van weghe ons lieue kinders ende dochters/ de Broeders en Zusters vande derden Orden wijlent bij Sinte Francois inghestelt ghemeenlick ghenoempt d'Orden van Penitentie residerende in Vlaendere onder tbijschopdom van Terwaene/ ende bysondere inde plaetse/ ende Steden van Vuerne Iper

Joannes, Bisschop, dienaar der dienaers gods, tot eeuwighe memorie vander zaecke. Wy bieden
 Ende verleenen gheerne onse apostolische gratie ende faueur alle personen die eenpaerlich besich zijn metten dienst gods ende die huerlier met tvervolgh van een godvruchtich leuen onder de cloosterlijcke maniere van leuen in den heere verblijden ende verstercken gheerne bij het toedoen van apostolische confirmatie tguene dat tot ruste der zelve personen ende tot perseverantie in goede wercken van andere ghedaen ende inghestelt is als tzelve van ons begheert – voort, op dat al vaste gheduerich ende onghebroken blijve – nu ist ghebuert dat van ons versocht is gheweest van weghe ons lieve kinders ende dochters, de broeders ende zusters vande derden orden, wijlent bij Sinte Francois inghestelt, ghemeenlick ghenoempt d'orden van penitentie, residerende in Vlaendere onder tbijschopdom van Terwaene ende bysondere inde plaetse ende steden van Vuerne, Iper

De penitentie⁴ is als woord ook gebruikt door Franciscus. In het boek *Regel van het Derden Order genaemd van penitentie ingesteld door den Seraphienschen Vader Franciscus, bevestigd door paus Nicolas IV, 1829* staat dat in 1221 Franciscus van Assisië zelf het derde Orde oprichtte. Hij deed het *door de geest van die tijd ingegeven* om te verhinderen dat de mensen uit de streek waar Franciscus predikte niet allemaal naar het klooster zouden gaan en dat er dus geen kinderen meer zouden geboren worden⁵. Zo konden ook mannen en vrouwen tot de *penitentie* toetreden en de geest van de kloosterorde van Franciscus beleven zonder in het klooster te stappen. Derde ordelingen waren dus geen kloosterlingen maar hadden het aanbod om in de geest van Franciscus mannen of vrouwen in hun eigen orden zich te verenigen om *als bekeerlingen* te leven. Ze noemde tertiarissen of *derde order*. Al de pausen die dit gebruik hebben gepromoot staan gelijst in het geciteerde boek.

Door dit leven als *Penitenten stegen ze de ladder van de negen koren der engelen* naar boven zoals de religieuzen en hun Serafijnse⁶ Vader. Omdat iedereen tenslotte door het Evangelie opgeroepen wordt zich te bekeren, penitentie te doen, stichtte Franciscus de orde van de minderbroeders (de aartsbroederschap van de koorde). Iedere broeder moet de minderen zijn tegenover zijn gezelschap. In tweede order voor de vrouwen: de Franciscanessen en in derde order de Penitenten.

Van deze derde vormgeving zijn vele clusters vermeld. De *strengste* hadden noviciaat en samenleven in convent. Minder eisende opstellingen waren niet aan een kloostergebouw verbonden. Met de tegenpaus Joanes XXIII zijn we al een paar eeuwen voorbij aan de tijdsgeest van Franciscus. Toch was het woord *penitentie* op dat ogenblik verbonden aan de theologie en de discussie omtrent aflaten en de genadeschat van de verlossing. Terminologisch was de order verbonden aan het

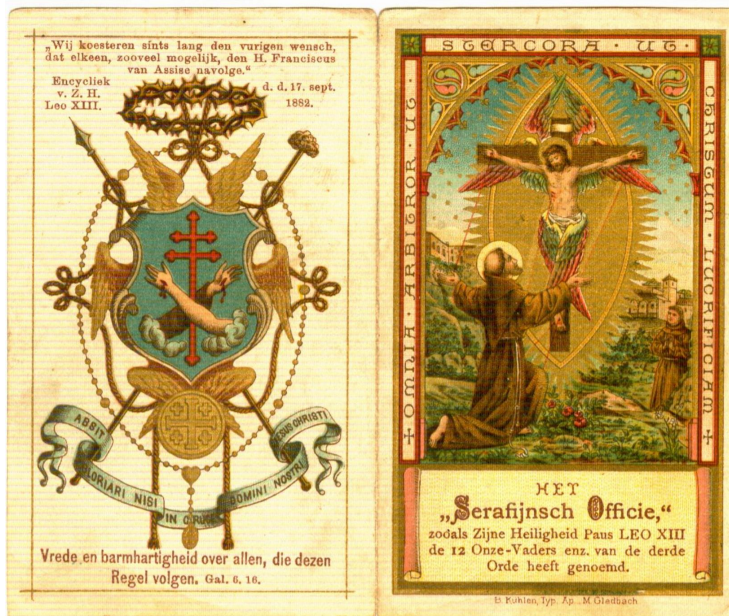
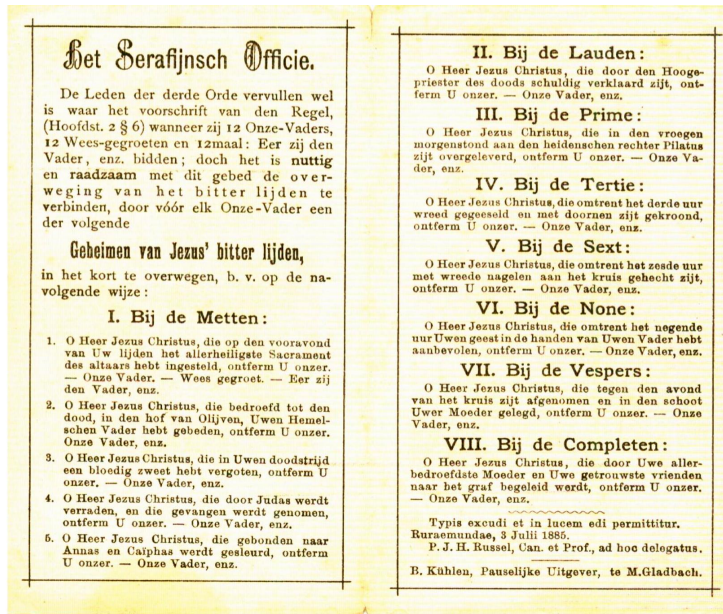
---

4 Penitentie. We kennen het woord als boetedoening om de zondestraffen te vernietigen, als suggestie door de priester in de biecht. Het was een typische discussie van de tijd van Luther. Luther verdedigde aanvankelijk het principe van de bekering door penitentie te doen. Uit Bijbelse overweging vond hij de daden van barmhartigheid en naastenliefde het betere antwoord op de verlossing door het kruis van Christus (zie stellingen aan het klooster van Wittenberg). De inquisiteurs (voor het generaal pardon) stelden een tijd voor om venia (gratie) te geven aan de ketters (nieuwgezinden) mits penitentie. In 1570 zal men zelfs spreken van een generale acte van penitentie (pénitence publique) opdat de ketters zich zouden bekeren. Zoiets als de acte van ereboet tot het Heilig Hart in de 19de eeuw. De *amende honorable* was een dergelijke praktijk die ook door de juridische overheid kon opgelegd worden bv. In zijn hemd op blote voeten met een kaars naar de kerk te stappen. De openbare boetedoening en/of bekering, ereboet, penitentie en *leedwezen* moest anderen aanzetten tot een beter leven.

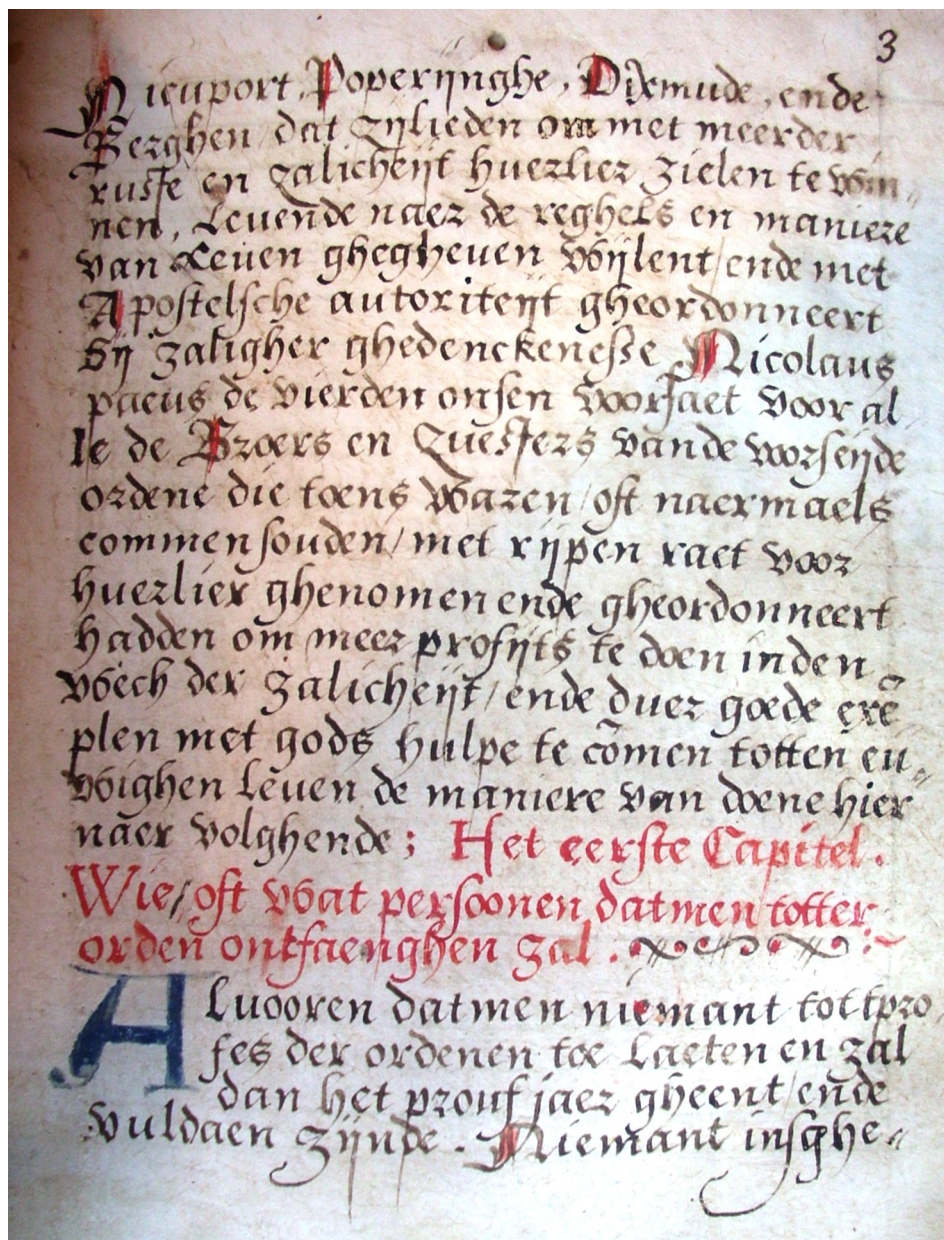
5 O. c. Deel I, 28.

6 Serafs zijn engelen. Ze zijn in de Schrift vernoemd en staan dicht bij de troon van JHWH. De fantastische beschrijvingen van deze wezens staan in Ezechiël.

**begrip *penitentie* dat toen ter discussie lag.
 Dat de derde orde op dat moment voor de contrareformatie kozen
 – en niet voor de reformatie of nieuwgezinden – is verder
 duidelijk als ze het hebben over het gebruik van de Vlaamse en de
 Franse tekst van de Bijbel.**

Nieuport, **Poperijnghe**, Dixmude, ende Berghen⁷, dat zijlieden om met meerder ruste en zalicheijt huerlier zielen te winnen, levende naer de reghels en maniere van leven ghegheven wijlent ende met apostelsche autoriteijt gheordonneert bij zaligher ghedenckenese Nicolaus, Paeus de vierden onsen voorsaet, voor alle de broers ende zusters van de voorseijde ordene die toens waren oft naermaels commen souden, met rijpen raet voor huerlier

ghenomen ende gheordonneert hadden om meer profijts te doen in den wech der zaligheijt, ende duer goede exemplen met gods hulpe te commen totten ewighen leven, de maniere van doene hiernaer

---

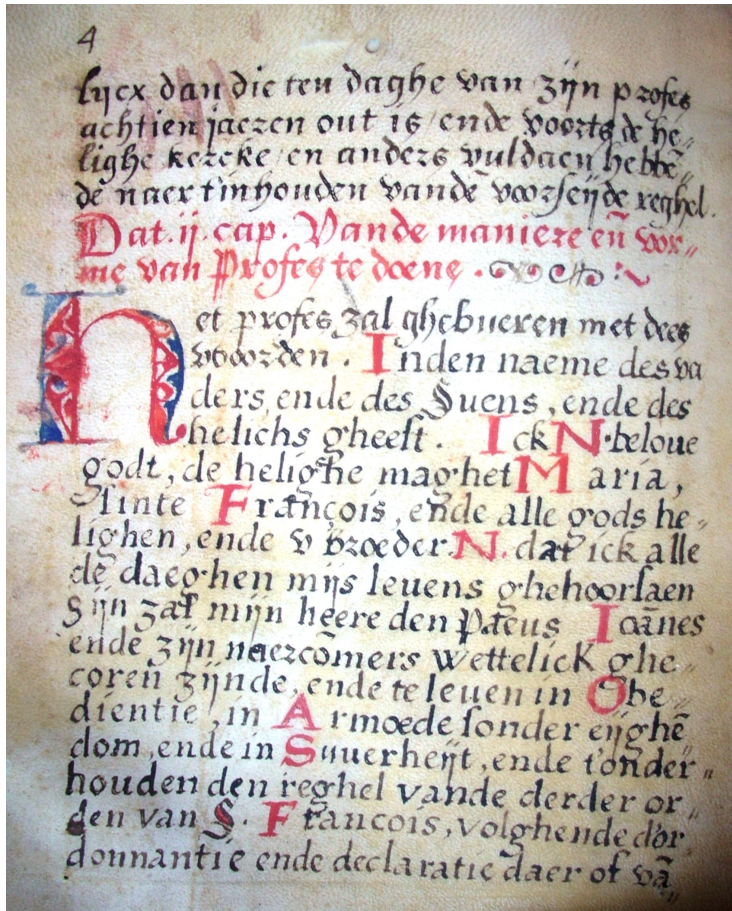
7 Bergen Sint Winnox, Frans Vlaanderen.

volghende:

Het eerste capitel – Wie oft wat personen datmen totter orden ontfaenghen zal

Alvooren datmen niemant tot profes der ordenen toe laeten en zal dan het proufjaer ghe-ent ende vuldaen zijnde⁸. Niemant insghelijcx

Dan die ten daghe van zijn profes achtien jaeren out is ende voorts de heilige kercke en anders vuldaen hebbende naer t'inhouden vande voorseijde reghel. Dat ij cap. – Van de maniere ende vorme van profes te doene
Het profes zal ghebeuren met dees woorden.
Inden naeme des vaders ende des Suens ende des helichs gheest. Ick N. beloue godt, de heilige maghet maria, Sint François ende alle gods helighen ende

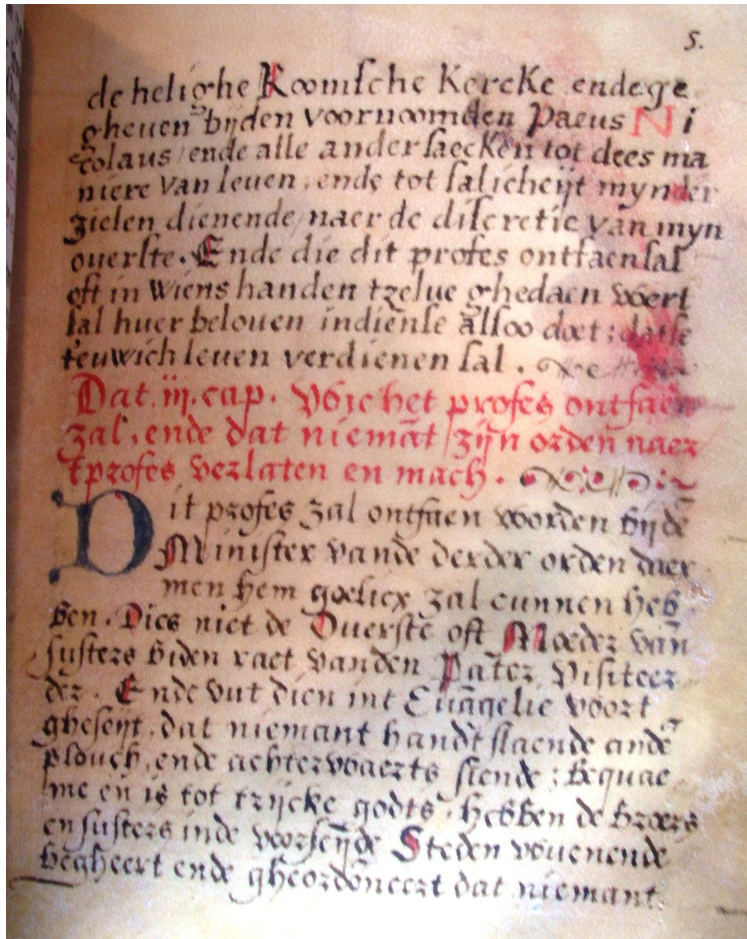
u broeder N. dat ick alle de daeghen mijns levens ghehoorsaem sijn zal mijn heere den paeus Joannes ende zyn naercommers wettelick ghecoren zijnde ende te leven in obedientie, in armoede sonder eijghendom ende in suverheijt ende t'onderhouden den reghel van de derder orden van S. François⁹, volghende d'ordonnantie ende

8 Het was dus een orde met noviciaat of proefjaar. Daarom noemt men hen een reguliere orde.

9 Zij vallen dus niet onder de Tweede Orde, die onder bevoegdheid stonden van de Franciscanen, als klooster. Ze waren reguliere orde omdat ze de pauselijke regel onderhielden. In de kerkgeschiedenis zien we rond die periode dat de Grauwzusters opkomen in onafhankelijke stichtingen. Grauwzusters zijn *tertiarissen* omdat ze de Derde Regel van Sint-Franciscus volgen. (Franciscus schreef een eerste regel in 1209, een tweede in 1221, zijn derde in 1223.) In de litteratuur daarrond lezen we dat de Tertiariissen hun religieuze regel onderhouden zonder een formele kloostergelofte af te leggen. Wat hier niet direct is uit af te leiden er zullen dus verschillende gewoonten zijn

declaratie daer of van

De heilige Roomsche kercke ende ghegheven bijden voornomden paeus Nicolaus¹⁰ ende alle ander saecken tot dees maniere van leven, ende tot salicheijt mijnder zielen, diende naer de discretie van mijn overste. Ende die dit profes ontfaen sal oft in wiens handen tzelve ghedaen wert sal huer beloven indien se alsoo doet, dat se eeuch leven verdienen sal.

Dat iij. Cap. – Wie het profes onfaen zal, ende dat niemant zijn orden naer t'profes verlaten en mach. Dit profes zal ontfaen worden bijde minister van de derder orden daer men hem goelicx zal cunnen hebben. Dies niet de Overste oft Moeder vande susteren bien raet vanden pater visiteerder. Ende vut dien int evangelie voort gheseyt dat niemant handt slaende anden plouch ende achterwaerts siende, bequaeme

en is tot trijcke godts¹¹, hebben de broers ende susters inde voorseijde steden wuenende begheert ende gheordonneert dat niemant

---

en Poperinge is hier een aparte vorm. Misschien juist daarom de discussie. Soms wonen ze samen met een groep gelijkgezinden in conventen (Reguliere Derde Orde), soms leiden ze hun aan God gewijde leven thuis (Seculiere Derde Orde). Een tertiarius verplicht zich tot een aantal vaste gebeden per dag, tot werken van naastenliefde en barmhartigheid, het geven van aalmoezen en tot een sobere levenswijze.

10 Nicolaas IV (Lisciano 30 september 1227 - Rome, 4 april 1292) was van 22 februari 1288 tot aan zijn dood paus van het einde van de kruistochtentijd. Geboren als Girolamo Masci d'Ascoli trad hij reeds vroeg toe tot de orde van de Franciscanen.

11 Lucas 9: 62.

profes ghedaen hebbende die staet en ghemeeente verlaeten en mach en naer de werelt keeren, oft ooc eenen mijnderen oft lichter en staet van religie aenneme, maer dat liever eenijghelick zijn belofte en staet van leven vastelick onderhoude soude zoose godt belooft hebben.

Dat iij cap. Van de zeven ghetijden ende ander maniere van daghelickx lesen
De voorseijde broers ende suesters soudent

de seven ghetijden lesen sonder note oft zanck naer de maniere van de Roomsche kercke, wel verstaende die daer toe soudent bequaem sijn. Andere daer toe niet bequaem zijnde, de ghetijden van onse vrouwe naer de voorseijde orden, oft ommers de nocturne vande zoutere voor de mattenen ende andere psalmen voor d'ander ghetijden ghelijcse zoude ghehoude sijn te lesen waer datse d'ander ghetijden lasen. Ende die ditte noch niet doen, noch leezen en consten; soude tgebet des heeren oft pater nosters leesen¹² alsoo

12 Dat is trouwens het ontstaan van wat wij *paternoster* (bidsnoer) noemen. De drie maal 5 tientjes is precies 150 psalmen. We lezen nu wel sedert de slag van Lepanto weesgegroetjes en geen Onze Vaders, tenzij tussen de tientjes. Oorspronkelijk was het anders. Toen las men 150 *pater nosters* (Onze Vaders).

Het Getijdengebed (lat. *Liturgia horarum* - niet dezelfde term als brevier) is het dagelijkse gebed door de katholieke kerk voorgeschreven voor monniken, monialen, priesters en leken. Het getijdengebed bestaat hoofdzakelijk uit de 150 Psalmen uit de bijbel. Voor geestelijken met hogere wijdingen, diakens (in voorbereiding op het priesterambt), monniken, bisschoppen en priesters, is het getijdengebed een verplichting door de kerkelijke wet. Voor leken die tot (permanent) diaken gewijd zijn, kan het verplicht gesteld worden door het bisdom. Tot die getijden behoren: de Metten, de lauden, de Priem, de terts, de sext, de

none, de vespers en de completen. Pas in de XVI^{de} eeuw is daar een enigszins uniforme lijn in getrokken. Voordien was ieder bisdom bevoegd om getijden te regelen.

Tegen het einde van de vijfde eeuw telde het getijdengebed zeven officies, waarvan de completen het laatst waren toegevoegd. Daarom spreekt men hier van zeven getijden. In Clunij werd het Officie van

Onze Lieve Vrouw ingevoerd ingevoerd op het einde van de elfde eeuw en dan uitsluitend voor gebruik door zieke monniken die het grote koorgebed niet konden bijwonen. In de veertiende eeuw was het *Kleine Officie van Onze Lieve Vrouw* nagenoeg algemeen verspreid¹³.

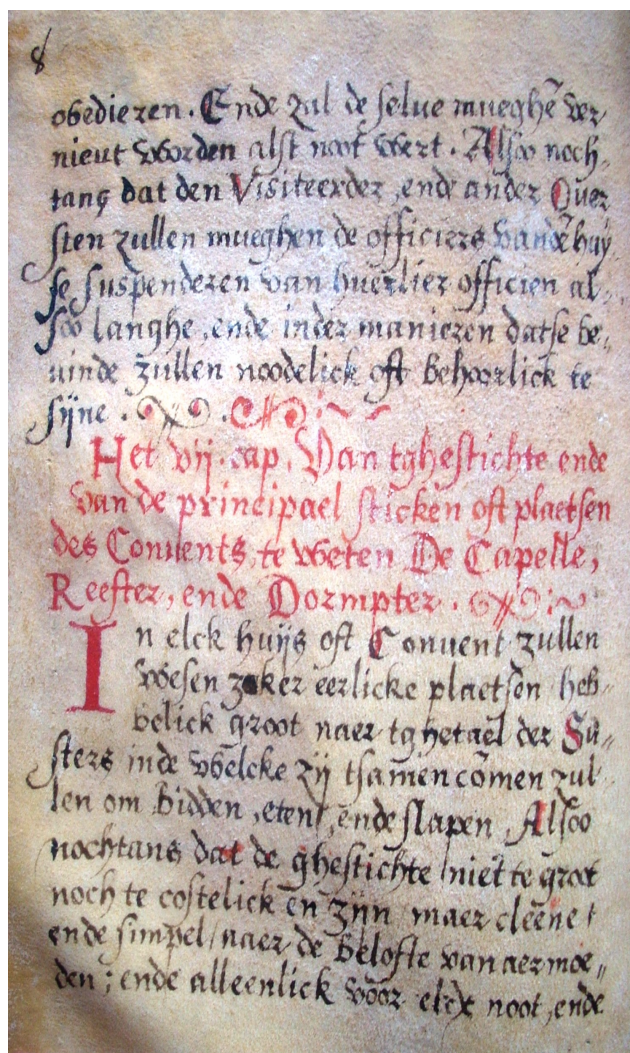
13 Er zijn officies voor de Maagd Maria toegeschreven aan Ildelfonsus van Toledo (zevende eeuw) en aan Johannes Damascenus (7de-8ste eeuw) maar het duurde tot de tiende eeuw eer het Kleine Officie meer algemeen gebruikt werd, waarschijnlijk in samenhang met de toenemende devotie voor Onze-Lieve-Vrouw.

De *mattenen* zijn de metten, de *nocturne* moet met de nacht, de vroege morgen te maken hebben.

Wikipedia schrijft de *nocturne* is een deel van de metten.

De *zoutere* of *souter* is het Middelnederlands voor het psalter of het getijdenboek. We veronderstellen dat het hier gaat over wie de nachtdienst of getijde niet aan kan dat die dan bij beent vanaf het moment dat zij kan aansluiten.

*Den oversten oft visiteerde zegghe ende ordonneren souden tot t'meeste profijt huerlier ziele.
Het v cap. – Vande visiteerder*

De broers ende suesters zullen hebben eenen visiteerder vut ander ordene volghende den regel ende oude costume. Hier volght nu inden reghel van eenen minister provinciael te kiezen ende van een ghemeen¹⁴ moeder over alle de convente, die inde absentie van den minister zijn macht hebben soude, maer ditte is nu langhe in dese landen buijten usance.

Het vj. Cap. – Van een moeder te kiezen in elcke convente.

In elck huijs oft convent vande suesters zal een overste ghestelt worden bij ghemeene electie oft kiesijnghe van al de suesters van den zelve huijse de welcke alle vanden huijse zullen moeten

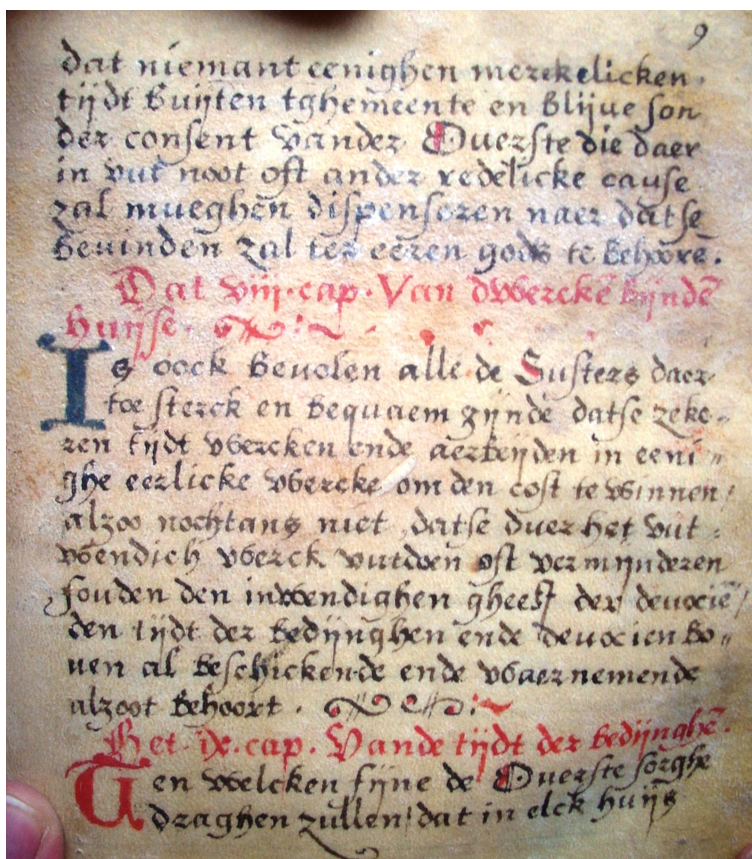
Obedieren¹⁵, Ende zal de selve meughen vernieut worden alst noot wert. Alsoo nochtans dat den visiteerder ende ander oversten zullen

14 Gemeen = algemene.

15 Obedieren = gehoorzamen.

mueghen de officiere van den huijse suspenderen¹⁶ van huerlieder officien al soo langhe ende inder manieren datse bevinde zullen noodelick oft behoorlick te sijne.

Het vij cap. – van thgestichte ende van de principael sticken of plaetsen des convents, te weten de capelle, reeften ende dormpter¹⁷.

In elck huijs of convent zullen wesen zeker eerlicke plaetsen, hebbelick grot naer tghetael der susters inde welcke zij tsamen commen zullen om te bidden, eten ende slapen. Alsoo nochtans dat de ghestichte niet te groot, noch te costelick en zijn maer cleene ende simpel, naer de belofte van aermoeden, ende alleenlick voor elckx noot, ende

Dat niemant eenighen merckelicken tijdt bujten tghemeente en blijve sonder consent vander overste die daer in vut noot oft ander redelicke cause zal mueghen dispensereren naer datse bevinden zal ter eeren gods te behooren.

Dat viij cap. – van dwercken bijnden huijse

Is oock bevolen alle de suesters daertoe sterck en bequaem zijnde datse zekeren tijdt wercken ende aerbeijden in eenighe eerlicke werke om den cost te winnen, alsoo nochtans niet datse duer het vutwendich werck vutdoen oft vermijnderen souden den inwendighen gheest der devocien den tijdt der bedijnghen ende devocien boven al beschickende ende waernemende alzoot behoort.

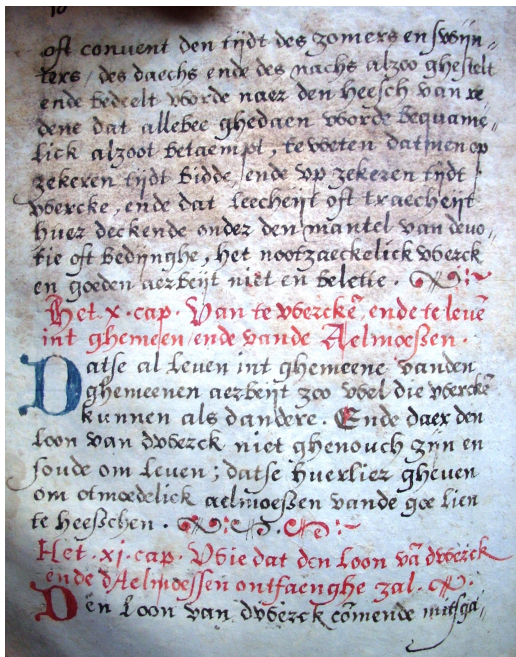
Het ix cap. – van de tijdt der bedijnghen

Ten welcken fijne de overste sorghe draghen zullen dat in elck huijs

16 Suspenderen = Ontslaan.

17 Dompter = Slaapzaal.

Oft convent den tijdt des zomers en swijnters, des daechs ende des

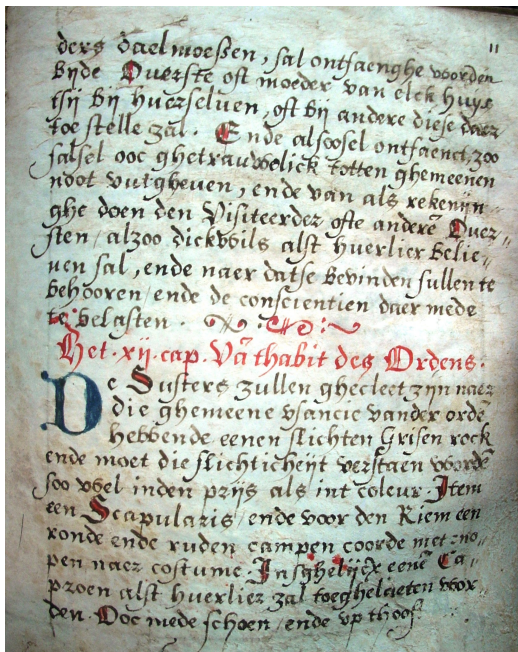

nacht alzo ghestelt ende bedeeft worde naer de heesch van redene dat allebee ghedaen worde bequamelick alzo betaempt, te weten datmen op zekeren tijdt bidde ende up zekeren tijdt wercke, ende dat leecheijt oft traechtijt huer deckende onder den mantel van devotie oft bedijnghe, het nootzaeckelick werck en goeden aerbeijt niet en belette.

Het x cap. – van te wercken ende te leven int ghemeen ende vande aelmoessen.

Datse al leven int ghemeene vanden ghemeenen aerbeijt zoo wel die wercken kunnen als dandere. Ende daer den loon van dwerck niet ghenouch zijn en soude om leven, datse huerlier gheuen om otmoedelick aelmoessen van de goe lien te heeschen.

Het xj cap. – Wie dat den loon van dwerck ende d'aelmoessen ontfaenghe zal. Den loon van dwerck commende mitsgaders.

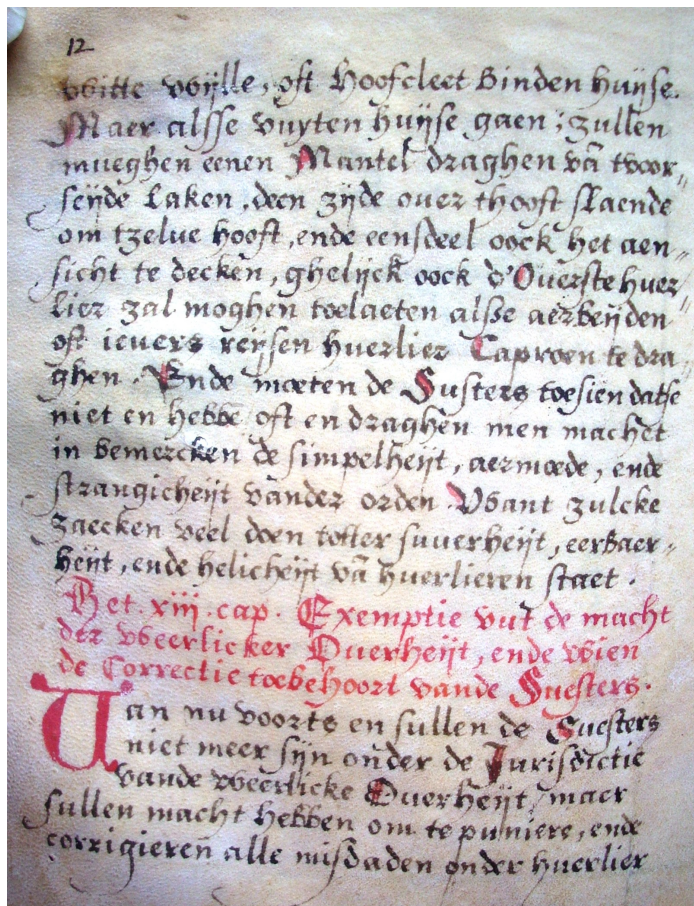
Daelmoessen, sal ontfaenghe worden bijde overste oft moeder van elck huijs tsij bij huerselven, oft bij andere diese daer toe stelle zal. Ende alsoo sel ontfaenct, zoo salsel ooc

ghetrauwelick totten ghemeenen noot vutgheuen, ende van als rekenijnghe doen den visiteerder ofte andere oversen, alzo dickwils alst huerlier believe sal, ende naer datse bevinden sullen te behooren ende te conferentien daermede te belasten.

Het xij cap. – Van thabit des ordens

De susters zullen ghecleet zijn naer die ghemeene usancie vander orden hebbende eenen slichten grisen rock ende moet die slichticheijt verstaen worden soo wel inden prijs als int couleur. Item

een scapularis¹⁸ ende voor den riem een ronde ende ruden campen¹⁹ coorde met cnopen naer costume. Inschelijcx eenen caproen alst huerlier zal toeghelaeten worden. Ooc mede schoen ende up thoofft een

witte vojille, oft hoofcleet binden huijse. Maer alsse bujten huijse gaen, zullen mueghen eenen mantel draghen van de tvoorseijde laken, deen zijde over thoofft slaende om tzelve hoofft, ende eensdeels oock het aensicht te decken, ghelijck oock d'overste huerlier zal moghen toelaeten alsse aerbeijden oft ieuers reysen huerlier caproen te draghen. Ende moeten de sustere toesien datse niet en hebben oft en draghen men machet in bemercken de simpelheijt, aermoede ende strangicheijt vander orden. Want

zulcke zaecken veel doen totter suverheijt, eerbaerheijt ende helicheijt van huerlieren staet.

Het xij cap. – Exemptie vut de macht der weerlicker overheijt ende wien de correctie toebehoort vande suesters.
Van nu voorts en sullen de suesters niet mee sijn onder de

18 Scapularis = het over de schouders hangende doek dat voor als achter tot de zoom van het kleeid hangt. Van deze kennelijk naar eigen orde gekleurde lap werden bij bepaalde orde later schapulieren uitgedeeld die uitgedeeld werden met de betekenis dat men van het gebed en de vroomheid van de orde deelde in genaden. In de volksdevotie werd dit soms letterlijk als fysieke bescherming gepercipieerd. De Grauwe tint en het accent op soberheid is vanuit de Franciscaanse spiritualiteit verbonden met onthechting en solidariteit met de minderbedeelden. Hun kledij moest eerbied afdwingen, ook door de eenvoud en de soberheid. De *strangicheijt* werd aangeprezen om tegen de klooster misbruiken in die tijd in te gaan. De caproen is volgens het WNT = Ook een *mantel met kap*; fr. *capuchon*. Killiaan: kapruyn, kapruyn, humerale, cucullus humeralis; kapruyn, kovel der vrouwen, calantica.

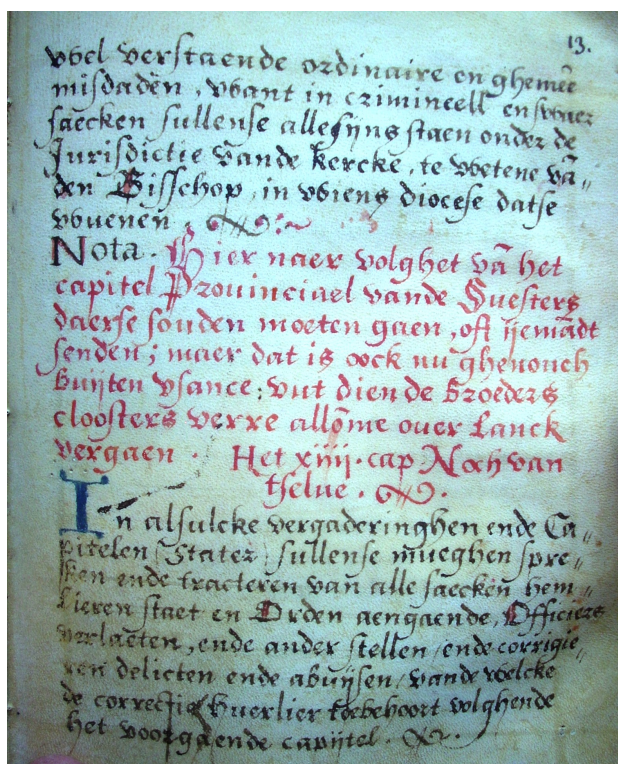
19 Campen = uit kemp.

jurisdictie vande weerlicke overheijt, maer sullen macht hebben om te puniere, ende corrigieren alle misdaden onder huerliet

De exemptie is een voorrecht dat kerkelijk sterk is bedongen in en door bepaalde kloosterorden. Doorgaans wijst men hier op de Jezüietenorde. Maar ook in de Franciscaanse regel ziet men hier de exemptie. In het algemeen komt die vrijdom te pas bij het kerkelijk recht: bepaalde kloosters vielen niet onder de bisschoppelijke jurisdictie, maar vielen rechtstreeks onder paus. Hier ziet men dat het woord ook speelde tegenover het civiele recht. Binnen de muren van het klooster had de burgerlijke (wereldlijke) overheid geen recht te spreken over de inwendige orde. De criminele vergrijpen (*swaer saecken en crimineel*) bleven voorbehouden aan de paus.

Het beroep op de broederkloosters is blijkbaar dan *uit de mode (buijten usance)*. Dat is precies het punt waar het in de laatste

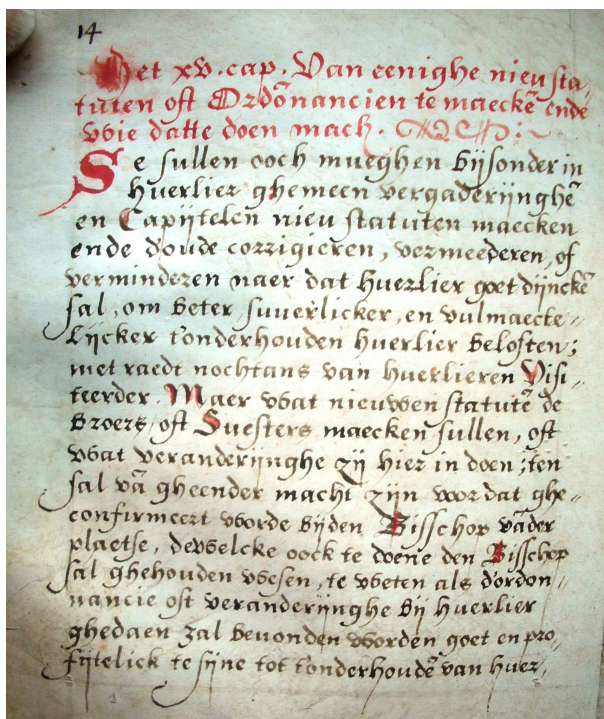

teksten om gaat. Derde ordelingen waren oorspronkelijk in geen klooster verband. De situatie hier was de beginnende tijd al een stuk voorbij. Ze zetten zich hier omwille van hun reguliere situatie af tegen de opdringerigheid van de kloosterfamilie.

Wel verstaende ordinaire en ghemeen misdaden, want in crimineel en swaer saecken sullense allesijns staen onder de jurisdictie van de kercke, te wetene van den bisschop in wiens diocese datse wuenen.

Als we verder lezen dan herhaalt de tekst dat wanneer het hun orde aangaat dat ze dan vergrijpen en misbruiken in hun eigen vergaderingen en kapittels moeten bespreken en behandelen (tracteren).

NOTA – Hiernaer volghet van het capitel provinciael vande susters daerse souden moeten gaen oft iemant senden, maer dat is oock nu ghenouch buijten usance, vut dien de broeders cloosters verre allomme over lanck vergaen.

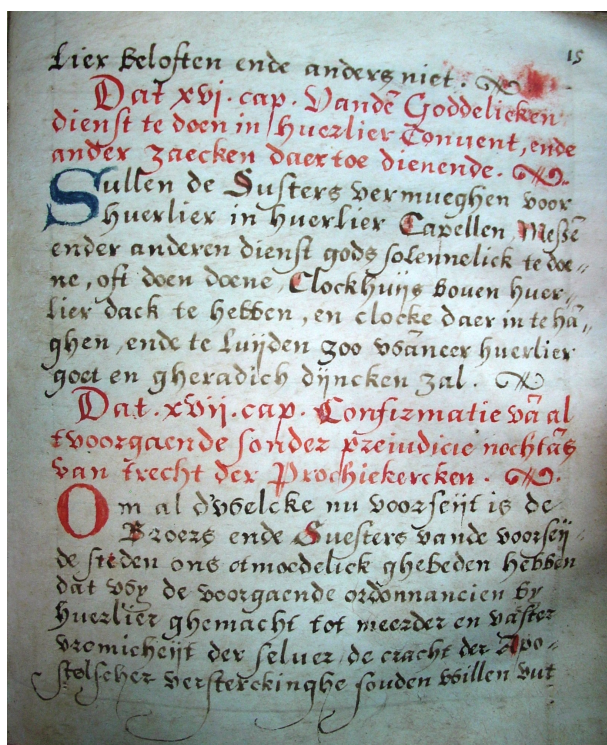
Het xiiij cap. – Noch van tselve

In alsulcke vergaderinghen ende capitelen – stater – sullense mueghen spreken ende tracteren van alle saecken hemlieren staet en orden aengaende, officiere verlaeten, ende ander stellen ende corrigieren delicten ende abuijsen van de welcke de correctie huerlier toebehoort volghende het voorgaende capijtel.

Het xv cap. – Van eenighe nieu statuten oft ordonnancien te maecken

ende wie datte doen mach.

Se sullen oock mughen bijsonder in huerlier ghemeen vergaderijnghe en capijtelen nieu statuten maecken ende oude corrigieren, vermeerder of verminderen, naer dat huerlier goet dijncen sal, om beter suverlicker en vulmaeckelijcker

tonderhouden huerlier beloften, met raedt nochtans van huerlieren visiteerder. Maer wat nieuwen statuten de broers oft suesters maecken sullen, oft wat veranderinghe zij hier in doen, ten sal vangheender macht zijn voor dat gheconfirmeert worde bijden bisschop vander plaetse, dewelcke oock te doene den bisschop sal ghehouden wesen, te weten als d'ordonnancie oft veranderinghe bij huerlier ghedaen zal bevonden worden goet en profijtelick te sijne tot t'onderhouden van huerlier beloften ende

anders niet.

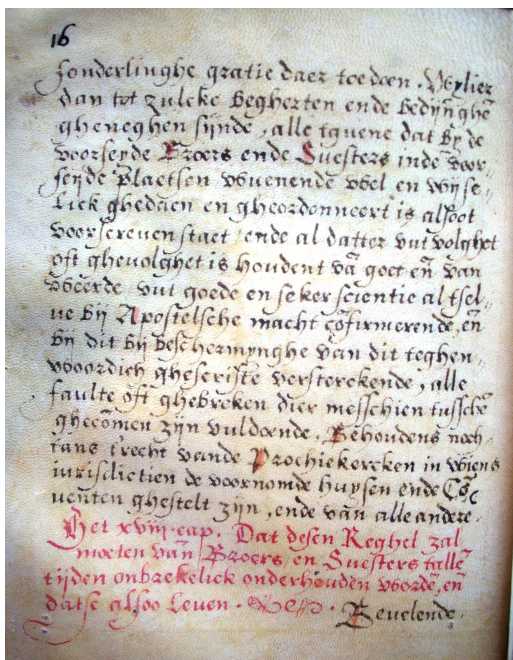
Dat xvj cap. – Vande goddelicken dienst te doen in huerlier convent ende ander zaecken daertoe dienende.

Sullen de susters vermueghen voor huerlier in huerlier capellen, messe onder anderen dienst gods solemnelick te doene, oft doen doene. Clockhuijs boven huerleir dack te hebben en clocke daer in te hanghen ende te luijden, zoo wanneer huerlier goet en gheradich dijncken zal.

Dat xvij cap. – Confirmatie van al tvoorgaende sonder prejudicie nochtans van trecht der prochiekercken.

Om al dwelcke nu voorseijt is de broers ende suesters van de voorseijde steden ons otmoedelick ghebeden hebben dat wij de voorgaende ordonnancien bij huerlier ghemackt tot meerder en vaster vromicheijt der selver de cracht der apostelscher vesterckinghe souden willen vut

Er is blijkbaar vanuit de parochiegemeenschap, de kerkelijke overheid, erop aangedrongen bij de kerkelijke structuren om de rechten van de parochie niet te schenden. De reden waarom men het doet is om de *vromicheijt* van de gelovigen niet te dempen. Hier lijkt het dat er concurrentiebelangen moeten veilig gesteld worden. Er is gesteld dat de fouten of gebreken die er kunnen geweest zijn hier door dit *tegenwoordigh gheschrijfte* voldoende in orde zijn en dat de parochies, hier Broers en Suesters genoemd, hun rechten houden. Wat dat dan ook mag zijn. We lezen het hier niet uitdrukkelijk tenzij het gaat over het luiden van de klokken en de kerkelijke diensten die ze in hun kapel deden en zullen doen.

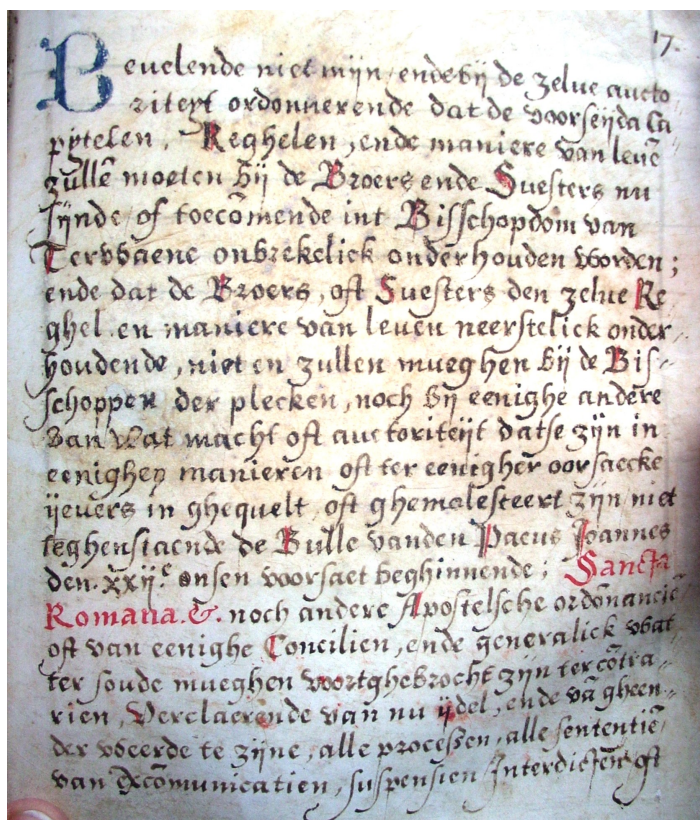
De klok is in elk geval een belangrijk element. In onze moderne perceptie toch geen concurrentieel element. In het canonieke recht wordt nog altijd een onderscheid gemaakt – als een privilege – tussen een kloosterkapel en een gebedshuis, officieel als semi-publieke kapel erkend. In deze laatste kan men de officiële zondagsplicht vervullen in de andere strikt genomen niet. Speelde een dergelijke redenering toen al mee? Dat zou moeten onderzocht worden. Had die klok er iets mee te maken? Quod examinandum est.

De geschonken rechten zijn apostolisch, d.w.z. pauselijk.

Sonderlinghe gratie daer toedoen. Wijlier dan tot zulcke begherten ende bedijnghe gheneghen sijnde, alle tguene dat bij de voorseijde Broers ende Suesters inde voorseijde plaetsen wuenende wel ende wijselick ghedaen en gheordonneert is alsoot voorscreven staet ende al datter vut volghet oft ghevolghet is, houdent van goet ende van weerde vut goede een seker scientie al tselve bij apostelsche macht confirmerende ende bij dit bij beschermijnghe van dit teghenwoordigh gheschifte versterckende, alle faulte oft ghebreken dier messchien tusschen ghecommen zijn vuldoende, behoudens nochtans t'recht vande prochiekercken in wiens jurisdictien de voornomde huijsen ende conventen ghestelt zijn ende vande alle andere.

Het xvij cap. – Dat desen reghel zal moeten vande Broers en Suestere tallen tijden onbrekelick onderhouden worden ende datse alsoo leven

– bevelende met mijn ende bij de zelve auctoriteyt, ordonnerende dat de voorseijde capijtelen, reghelen ende maniere van leven

zullen moeten bij de Broers ende Suesters nu sijnde of toecommende int bisschopdom van Terwaene onbrekelick onderhouden worden ende dat de Broers oft Suesters den zelve reghel en maniere van leven neerstelick onderhoudende, niet en zullen mueghen bij de bisschoppen der plecken, noch bij eenighe andere van wat macht oft auctoriteijt datse zijn in eenighen manieren oft ter eenigher oorsaecke ijevers

ghequelt oft ghemoesteert zijn nietjeghenstaende de bulle vanden paeus Joannes den xxijste, onsen voorsaet, beghinnende Sancta Romana – noch andre apostelsche ordonnancie oft van eenighe concilien, ende generaelick wat ter soude mueghen voortghebrocht zijn ter contrarien, verclaerende van nu ijdel, ende van gheender weerde te zijne, alle processen, alle sententien van excommunicatien, suspensien, interdictien oft

We merken een vreemde vermelding. Joannes XXII (°) – de voorsaet – De voorganger van de tegenpaus Joannes XXIII kan moeilijk de officieel in telling Joannes XXII zijn. Het woord *voorsaet* is niet chronologisch bedoeld²⁰. Paus Johannes XXII, (alias Jacques Duèze in het gewone leven) °1249- + Avignon 1334) is hier bedoeld.

We dachten aanvankelijk dat het mogelijks een vergissing was van de schrijver. Dat de persoon die het document overschreef een ogenblik verstrooid was. Dit is niet zo.

Ze zijn door academici uit mist gehaald.

De redactie verwijst naar de voorganger in pausnaam: Joannes XXII en dat blijkt wel een fervente vriend te zijn van de derde orde van Franciscus met de visie die hier wordt verdedigt.

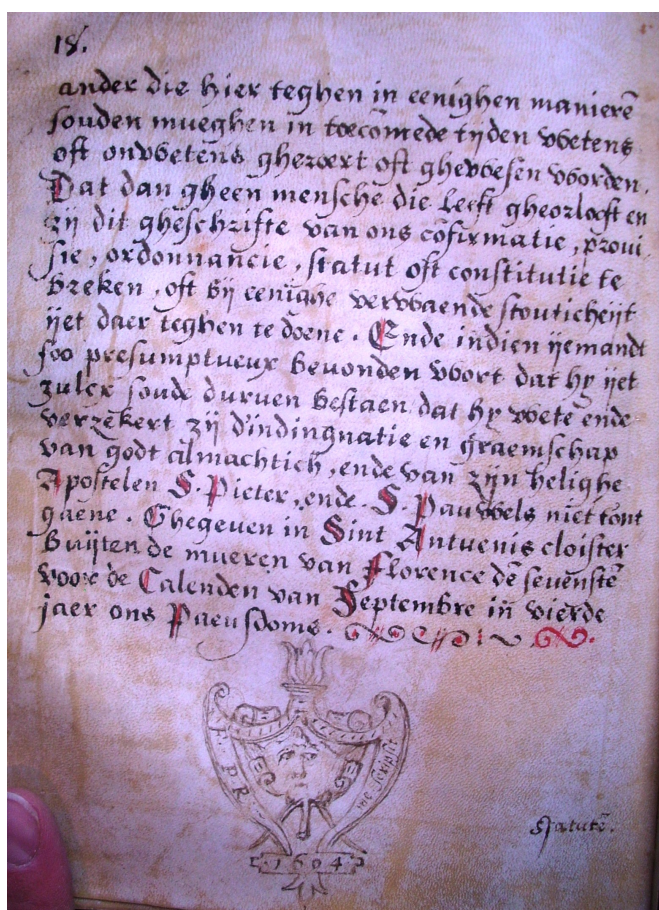
Johannes XXII mengde zich in een slepend conflict dat verdeeldheid zaaide binnen de orde der Minderbroeders (of Franciscanen), door de kant van de conventuelen te kiezen, tégen de spiritualen. Deze laatsten predikten de absolute armoede en beschouwden zelfs het opslaan van levensmiddelen als zondig. Een handjevol hardleerse spiritualen die zich tegen de pauselijke beslissing bleven verzetten, verschenen voor de Inquisitie en belandden uiteindelijk in 1318 op de brandstapel. Maar ook daarna volhardden de minderbroeders, tot grote ergernis van de paus, in hun visie dat Christus en de apostelen géén eigendommen hadden bezeten. De meerderheid van de Minderbroeders onderwierp zich in 1325 aan het pauselijke gezag, maar een minderheid scheidde zich af, waaronder Michaël van Cesena en de beroemde filosoof Willem van Ockham. Johannes XXII sloeg deze allemaal in de ban, en verklaarde dat het recht om bezittingen te hebben reeds van de tijd van Adam en Eva dateerde (Wikipedia).

Trouwens het lijkt ons een stukje – gebruikelijk of ongebruikelijk – bravoure. De intimidatie druipt er precies van af. Die aan een detail durft te prutsen die haalt de verontwaardiging en de gramschap van de Almachtige op zich. Ook in de retroactieve vernietiging van sententiën van excommunicatie (strengste veroordeling) en uitzonderingen, ontheffingen, enz. zit de idee van absolute macht. Zoals we op Wikipedia kunnen lezen ook duidelijk de aanpak van Joannes XXII.

---

²⁰ In de kladversie die door G. V. (Do's Gazette) is gebruikt voor de huidige officiële uitgave was de fout ingeslopen om deze Joannes XXII als rechtstreekse voorganger te verstaan. Op deze fout is gewezen door Dr. Kristof Papin. Met dank.

De klerk (me scripsit) tekent 1604, terwijl het afgeschreven document van 1413 is (het 4de jaar van het pausschap van Joannes XXIII.) De tekst situeert zich op het randje van de effectieve ambtsperiode van een tegenpaus.

Ander die hier teghen in eenighen manieren souden mueghen in toecommende tijden wetens oft onwetens, gheroert oft ghewesen worden.

Dat dan gheen mensche, die leeft gheoorlooft en zij dit gheschrifte van ons confirmatie, promisie, ordonnancie, statut oft constitutie te breken oft bij eenighe verwaende stouticheijt ijert daer teghen te doene. Ende indien ijemandt soo presumptueux bevonden wort dat hij ijert zulcx soude durven bestaan dat hij wete ende verzekert zij d'indingnatie en graemschap van godt almachtich ende van zijn

helighe apostelen S. Pieter ende S. Pauwels, niet tontgaene. Ghegeuen in Sint Antuenis cloister buijten de mueren van Florence den sevensen voor de calenden²¹ van septembre in vierde jaer ons paeusdomme.

De klerk die het document opmaakte geeft met het tekeningetje weer in welke geest ze²² zelf het document gelezen en geschreven heeft. Sint Antonius buiten de muren is niet onmiddellijk terug te vinden. We herinneren ons enkel een prachtige schilderij van de stervende Antonius in een rieten mantel in een bibliotheek in Florence.

21 Calende = eerste dag van de maand.

22 We weten uiteraard niet of het een man of een vrouw is. We veronderstellen dat het een van de derde ordelingen kan zijn.

II^{de} deel.

In tweede instantie kregen we van Guido de digitale foto's van een later document. Het heeft de geest van de contrareformatie helemaal in zich.

Transcriptie in delen overgenomen van G. V. De digitale beelden nemen we enkel sporadisch en partieel.

Statuten voor de suesterkens vander derder oren van Sinte Francois vut de maniere van leven, ghemackt eerst voor de zelve religieuzen bij den paeus Nicolaus den vierden²³ in zijn bulle; Super montem excelsum fidei²⁴.

Eerst ende alvooren is wel zorghe te draghen ende neerstelick toe te siene dat niemant totter orden ontfanghen en werde besmet met heresie²⁵ oft die eenichsins daer of suspect oft berucht zij. Ende ghebuerdet datter zulck eene bij onwetentheijt ontfaen waere met datment ghewaere wordt, datse terstont overghegheven worde in handen vanden inquisiteur omme bij hem teghen huer gheprocedeert te worden naer recht.

Ende daeromme alle die tot tonderhouden van dese maniere van leven sullen ontfaen worden, datse eerst wel en nerstelick gheexamineert ende onderzocht worden

De naarstigheid van het onderzoek kennen we niet. We weten dat Poperinge een heel aparte situatie was. We verwijzen naar het artikel over de nieuwgezinden ook te lezen op de site van het stadsarchief²⁶.

Het onderzoek loopt volgens de transcriptie niet enkel over de geloofsleer, maar ook de goederen van de postulant moeten rechtvaardig ingebracht worden. Zinspeelt men hier op de mogelijke geconfisqueerde goederen die er zouden kunnen zijn. Er zijn goederen geconfisqueerd door de inquisitie van TITELMANS en Cie. Maar we zijn hier nog niet in die periode. De vermelding is hier algemener bedoeld.

Blz. 20 – Van huerlier gheloove ende ofse de heilige catolijcke roomsche kercke begheeren euwelick ghehoorsaem te zijne. D'welcke belovende, zullen mueghen ontfaen wesen. ende

---

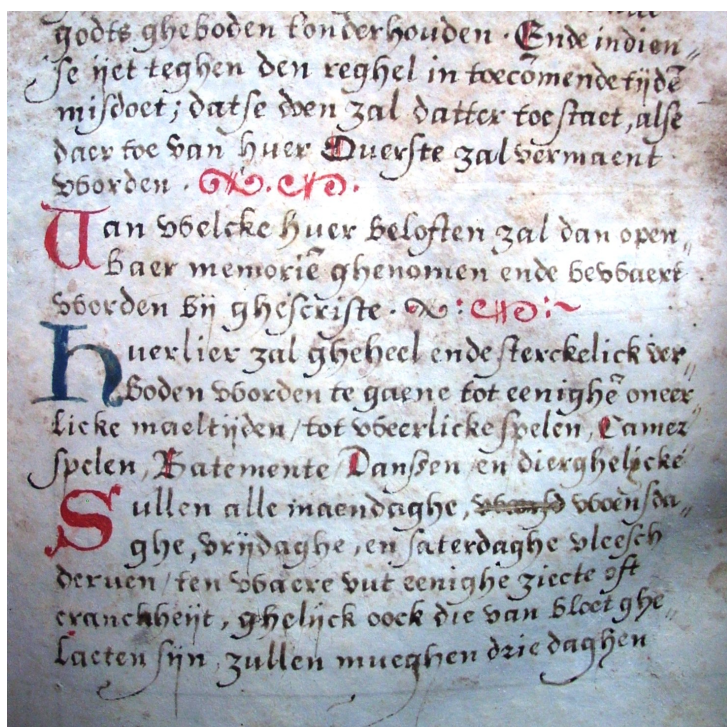
23 Nicolaus IV (*Lisciano* 30 september 1227 - Rome, 4 april 1292) was van 22 februari 1288 tot aan zijn dood paus. Hij was de eerste Franciscan die paus werd en aldus de propagandist van de derde orde.

24 De berg die tot aan de hemel reikt is de heuvel van Rome. Deze contrareformatische titel is prekend in zijn eerder hoogmoedige toon.

25 Heresie = ketterij. In de gegeven tijd een beladen woord. De bijbel lezen in de Vlaamse taal was toen verdacht. De nieuwgezinden – anabaptisten, Calvenisten en Luthergezinden waren gezochte dwalende gelovigen.

26 Arch-poperinge.be digi-bib.

bijsonder ofse ijert schuldich oft in iemant ghehouden is, want alle onrechtveerdich goet moet in tijts gherestitueert worden Ende indien se yet teghen den reghel intoecommende tijden misdoet, datse doen zal datter toestaet, alse daer toe van huer overste zal vermaent worden.

Van welcke huer beloften zal dan open haer memorien ghenomen ende bewaert worden by ghescrijfte.

Huerlier zal gheheel ende sterckelick verboden worden te gaene tot eenighen oneerliche maelyden, tot weerlicke spelen, camerspelen, batemente, danssen en dierghelicke.

Sullen alle maendaghe, woensdaghe,

vrijdaghe en saterdaghe vleesch derven ten waere vut eenighe zicte oft cranckheit, ghelyck oock die van bloet ghelaeten syn, zullen mueghen drie daghen

Dit document specificeert ook uitdrukkelijk de *penitentie* d.w.z. hoe de kloosterspiritualiteit uitgaat van het *bekeringsidee* van *Franciscus*. Om eerlijk de stad Gods te herbouwen moeten de gelovigen een voorbeeld zijn van soberheid tegenover de broed en spelen mentaliteit van de *wereld* die niet voor Gods plan kiest. Deze regeling is goed uitgetekend met de uitzonderingen. Er zijn bespiegelingen genoeg in onze tijd om rond de vasten en de praktijk van onthouding een discussie aan te vatten. Vlees derven had met de vastencultus te maken en met de oorspronkelijke Joodse vis en/of vlees discussie: de onreine dieren en de reine dieren, het *halal* en het *kosjer*. Voor die gebruiken in het klooster en in de Penitenten-logica betekende het een deel van het getuigenis te kiezen voor soberheid, de basis van de gelofte van armoede. De zijdelingse discussie is hier dus niet onmiddellijk ter sprake.

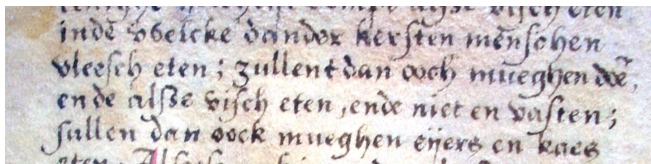
Het wegblijven van *danssen en batemente*²⁷ is helemaal in de lijn van Thomas a Kempis²⁸, *De navolging van Christus*. We leven inderdaad in die periode. Ook de pausen, ook de tegenpaus, reageerde tegen een overdrijving in de stellingname. We hebben de neiging om alles wat in die lijn geschreven wordt over die tijd al onmiddellijk bij de puriteinse visie te klasseren.

Ook in verband met het vasten zien we de milde vorm aan bod komen.

Ze mogen ook kaas en vis eten als *dander kersten menschen vlees eten*.

In hun soberheid (solidair met de armen, minder dan hun broeders) eten ze enkel tweemaal daags: 's middags en 's avonds.

Blz. 22 – *Daernaer vleesch eten. Inghelijcx die resijende, oft over*

wech gaen. Ende alser enighe hoocheijt compt alsse visch eten inde weicke dander kersten menschen vleesch eten, zullen dan oock meughen

doen ende alsoe visch eten, ende niet en vasten, sullen dan oock mueghen eijers en kaes eten. Alsoose oockin adner cloosters zijnde zullen mueghen eten sonder misdoen datmen huerlier gheeft oft vooren stelt.

Sullen te vreedden sijn met tweemaal sdaechts teten, te ween soenens en snavens, vutghenomen die reijssen ende zieck, cranck oft weeck zijn van natuere.

Die ghesont en vroom zijn, zullen in huerlier eten en drijncken mate houden, ghemerct den evangelisschen text ons leert, wacht dat ulier herten niet beswaert en worden met brasserie en dronckenschap.

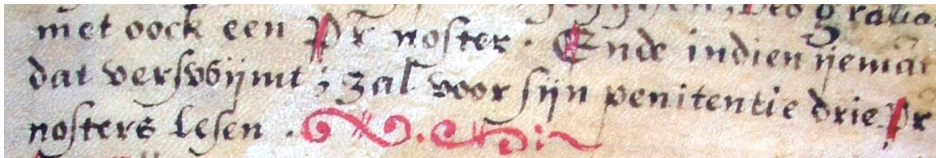
Eersse huerlier noenmael oft aventmael

---

27 Batemente = vermaak; vandaar: volksspel, tooneelvertooning. Sinds de 17de eeuw verouderd, en alleen bewaard als historische term.

28 Er bestaan meer dan 3.000 verschillende edities van het werk, waarvan er 1.000 in het British Museum bewaard worden. De imitatio Christi zou een wat mensvriendelijke mystiek handboek zijn dat het ideeëngoed en de mystieke geest van Eckharts werken corrigeerde na de bulle met de veroordeling door de paus. Op 30 april 1328 deelt paus Johannes XXII de aartsbisschop van Keulen mee, dat Eckhart gestorven is en het proces tegen hem voortgezet zal worden. Op 27 maart 1329 maakt de paus de bul *In agro dominico* bekend. 17 van de 28 verdachte stellingen worden als ketterij veroordeeld, de resterende 11 bekritiseerd. Eckhart wordt verweten dat hij meer heeft willen weten, dan nodig was, verleid was door de duivel en het eenvoudige volk op een dwaalspoor heeft gebracht. Tegelijkertijd werd echter meegedeeld dat hij zich vóór zijn dood onvoorwaardelijk onderworpen had aan het oordeel van de paus. Daarom werd hij niet als hardnekkige ketter veroordeeld. Volgens de precieze tekst van de bul herriep Eckhart echter niet de inhoud van zijn leer, maar nam alleen maar afstand van de mogelijke verkeerde uitleg van zijn stellingen.

Voor het eten is er een pater noster, een Onze Vader, te lezen. We dachten aanvankelijk ook op wat wij nu oneigenlijk een paternoster noemen. – vijftig Wees Gegroetjes. Dit gebed is dan al een hele tijd ingevoerd. Het was een concurrentieel middel tegen de moslim die ook hun bidsnoer hadden. De populaire historici verwijzen graag naar de slag van Lepanto. In werkelijkheid is deze formule van gebeden reeds bekend bij de Hindoe. De katholieke aanpassing is het moment dat de Onze Vaders van de oude kloosterlijke gebruiken – cf. supra – vervangen werden door het Wees Gegroetje.

Op straffe van drie paternosters (niet 150 Wees Gegroetjes, maar drie Onze Vaders) voor wie *verswijmt* (*achterwege laat*). Hier gebruikt men het woord penitentie in de canonieke zin van het woord nl. de vervanging voor of het kwijtschelden van de kerkelijke zondestrafen die blijven na de vergiffenis.

We zijn voor de keuze van het enkelvoudig woord Pater Noster, dus één Onze Vader. Het moet dan o.i. zijn. Eén Onze Vader + Deo Gratias (God zij dank – of het gebruikelijke triniteitsgebed Geloofd zij de Vader, de Zoon en de Heilige Geest. Amen zoals bij de psalmen en hymnen) en een tweede Onze Vader.

De vastenregeling loopt parallel met de regeling van het bisdom.

Blz. 23 – Beghinnen zullen altoos leesen een paternoster. Tzelve ghedaen zijnde, segghen Deo Gratias met oock een pater noster. Ende indien ijemant dat verswijmt, zal voor sijn penitentie drie pater nosters lesen.

Alle vrindaghe zullense vasten al d'jaer duere, ten ware dat ijemant duer sieckten of duer eenighe ander wettelicke reden gheexcuseert waere, oft als den heligh kersdach op eenen vrijndach compt.

Van alderhelighen dach tot paesschen zullen se alle weke svrijdaeche en swoensdaeche vasten, ende niet mijn²⁹ onderhouden dander ghestelde vastendaghen der heligher kercken ende die van de bisschoppen der plaetsen vut eenighe nieuwe bijzonder cause inghestelt worden.

Van Sinte Martensdach tot kersmesse – ende zeven weken voor paesschen, zullen vasten alle daghe de sondaghen vutghenomen ten waere dat hier oock die zieckte oft andere noot anders

---

29 Mijn = min(der).

verhiessche³⁰.

Zoals in het volgende stuk zal blijken kende men toen twee vastenperiodes. De grote vasten voor Pasen en de blijkbaar kleinere vasten na 11 november. Er is inderdaad een tweede vastenperiode bekend. Elf november was de tijd waar 11 11 en het carnaval idee was aan vast gepind.

Elf november was volgens bepaalde bronnen de pachtbetalingsdag. We kennen Sint-Baafs. Maar niet iedereen is deze kalender gewoon.

Het getal of de datum 11 van 11 is om dit te verstaan belangrijk. Het getal elf deugde niet. Daarom is de zwaarste sanctie bij het voetbal een elf meter. Op middeleeuwse schilderijen komt nog wel eens een klok voor waarop de wijzer – heel vroeger hadden klokken maar één wijzer- naar de elf wees. Dat betekende, wie niet snel zijn leven betert, is verloren. Sinds de klok twee wijzers heeft zeggen we: het is vijf voor 12.

Het cijfer elf is een minder dan 12, het volmaakt getal. Het is dus duidelijk dat elf niet stond voor speels of ludieks. Maar 11 wordt toch het getal van de gek genoemd en dat is iemand waar mensen om moeten lachen? Tegenwoordig is het bij carnaval minnenden zo. Maar vroeger zeker niet. In oude Latijnse psalmenboeken staat vaak een nar getekend in de letter D. Daarmee begon dan de regel *Dixit insipiens: Non est deus*. De nar zei: God bestaat niet. Hij was dus een godloochenaar en bepaald geen clownesk figuur. Eerder de satan. Pas eeuwen later zou een meer zelfbewust Christendom hem als een dwaas gaan zien, want zelfs de duivel loochende God niet. Daarmee veranderde het karakter van de duivelse nar in de domme, ludieke nar. Het is eerder een ijdele persoon die maar al te graag naar zichzelf in de narrenspiegel keek. Een voorwerp dat hij bij zich droeg.

De strijd tussen Carnaval en Vasten. Jeronimus Bosch (16de eeuw)

---

30 Verhiesschen = vereisen.

Die gek, die nar, die treedt op tussen 10 – menselijk perfect en 12 – bovennatuurlijk volmaakt³¹. Van duivel naar nar, van aanvankelijk negatief naar positief. De nar als ludiek personage, die ons soms ook nog spottend de waarheid vertelt. En wanneer deed hij dat bij voorkeur en bij uitstek? Juist! Op 11 11. Elf november was in het verleden op sommige plaatsen de dag die als het einde van het boerenjaar werd beschouwd; het graan zat in de schuren en de wijn in de vaten. De pacht en de belastingen moesten betaald worden en de knechten kregen hun geld. Was de balans positief dan gaf dit alle aanleiding om het ervan te nemen; om even stoom af te blazen. Was het resultaat negatief - omdat men niet goed geboerd had of de oogst te weinig had opgeleverd - dan werd toch gefeest. Al was het maar om de ellende verdrinken. Na deze dag van vieren, volgde in de beginperiode van het Christendom een vastenperiode van 40 dagen. Van 12 november tot Driekoningen. Ja, dat zijn meer dan 40 dagen, maar vasten was niet nodig op zaterdag en zondag. Deze verklaring kan de novembervasten³² uitleggen.

Is de elfde een bijzondere datum omdat Sint Martinus een belangrijke heilige was of is het juist omgekeerd? Is Sint Maarten een belangrijke heilige geworden omdat hem de elfde November als feestdag is toegekend? Die vraag is niet zo dwaas. Sint Maarten is niet op de elfde gestorven, maar op de achtste. Hoe dan ook; de elfde van de elfde leek dus in tal van opzichten op de laatste dag voor de vasten. Het was een kleine Vastenavond en werd soms ook zo genoemd. Het getal elf in de datum is dus het bijzonder getal en het begin van die vasten is belangrijker dan Sint Maarten.

Alles draait rond de viering van een Carnaval. Over carnaval bestaat een bibliotheek aan literatuur. De Katholieke kerk zou het feest in de Middeleeuwen hebben ingesteld als overgangsritueel om de drempel naar de veertigdaagse vasten vóór Pasen te verlagen. De vastentijd wordt voorafgegaan door een anti-schepping (carnaval) om zodoende de afkeuring van een leven met een puur aards karakter op te wekken. Door de gewone mensen enkele dagen heel concreet en aanschouwelijk te tonen én te laten ervaren wat het betekent als de duivel, heksen, narren, de antichrist en het eigenzinnige in de mens regeren, had het feest een opvoedende functie voor de zogenoemde *gewone gelovigen*.

In het na de Reformatie overwegend protestantse deel van het

---

31 Twaalf is al symboolgetal verbonden met de 12 stammen van Israël, de twaalf apostelen, 12 artikelen van het geloof, de twaalf uren, 3 (drie-eenheid) x 4 (de aarde in vier hoeken, de wereld).....

32 In hoeverre dan de advent die men nu kent ermee te maken heeft is nog voer voor studie.

huidige Nederland verdween de openbare vastenavondviering uit het straatbeeld. De *vastenavond* werd geduid als een *Roomsche superstitie* en met verboden de kop in gedrukt.

Carnaval is een smeltkroes van heidense en godsdienstige rituelen, die zo niet het nieuwe jaar dan toch een nieuwe lente inluiden (met zo niet een nieuw dan toch in ieder geval veel geluid).

Al in 2600 voor Christus werd in Mesopotamie een soort nieuwjaarsfeest georganiseerd waarbij een misdadiger voor een dag tot koning werd gekroond, feestelijk werd rond gevoerd in een boot op wielen, en dan al even feestelijk werd terechtgesteld. Nil novi sub sole, niks nieuws onder de zon: vandaag wordt nog steeds met praalwagens rondgereden, een Prins Carnaval verkozen en een pop (die Prins Carnaval moet voorstellen) feestelijk in brand gestoken. In latere culturen vinden we veel van deze elementen terug. In Griekenland vierden ze iets gelijkaardigs op 21 maart. De God Dionisus werd er rondgereden op een rijdende boot vanwaaruit versnaperingen naar de toeschouwers werden gegooid.

Dankzij het sjoemelen met de kalender gingen al die feesten rond Nieuwjaar samenvallen met het begin van de lente.

De eindejaarsfeesten grepen van dan af plaats op het einde van februari. De Romeinse keizer had er evenwel niet aan gedacht dat je de kalender zoveel kan veranderen als je maar wil, maar dat seizoenen daar geen rekening mee houden. De Saturnaliafeesten moesten volgens de nieuwe kalender rond 1 januari plaatshebben, maar dat ging niet omdat die feesten de periode van het zaaien inluiden en je kan bezwaarlijk het kostbare zaad aan de hard bevroren aarde toevertrouwen. Van dan af hebben wij lekker twee redenen om te feesten: Nieuwjaar en Carnaval (het begin van de lente). Tijdens de Saturnaliafeesten werden de slaven vrijgelaten en mochten ze een week lang hun bazen treiteren. Het ligt voor de hand dat ze dat liever incognito deden en maskers gingen dragen.

Bij die gelegenheid werd eveneens een schijnkoning verkozen. Om deze *batementen* te bezweren werkte de kerk aan het lumineuze idee om die feesten een religieus tintje te geven en als het ware te institutionaliseren: Carnaval werd van dan af op de vooravond van de vastenperiode gevierd en was de laatste gelegenheid om nog eens flink te werelds te vieren.

Duidelijk een drogreden, want het vlees kon toch niet langer bewaard worden omdat het ijs in de koelkelders bij het begin van de lente begon af te smelten. Dat was zoiets als de pruimen zijn niet rijp maar DE reden is dat hij er niet aan kan. De ene reden moest de andere inkleden.

De kerkelijke en wereldlijke overheid traden streng op tegen de uitpattingen die het feest meermalen deden ontaarden. De De strenge richting binnen de Reformatie keurde het feesten af.

Naar Duits voorbeeld worden in de meeste Nederlandse en Belgische carnavalsplaatsen prinsenvieringen georganiseerd en treedt een Raad van Elf (carnavalbestuur) op. Onder Rijnlandse invloed beginnen de voorbereidende activiteiten op 11 nov., om elf uur elf minuten.

Een toevallige vondst die ook rond het fenomeen GHYBE in Poperinge onlangs is geciteerd tekent raakvlakken met de hier

gevonden kleine vasten verwijzing. De kloosters kenden het gebruik van Carnaval op hun manier. Uiteraard dat in deze officiële tekst geen spoor ervan te zien is. Wie weet hoe de zusters Penitenten hun carnaval vierden³³?

Het is duidelijk dat het zottenfeest, dat ook kerkelijk bestond, ver in de middeleeuwen terug bestond en als pendant van de vasten op de achtergrond de tekst verklaart.

We kenden einde vorige eeuw nog de veelvuldige hoorbiecht. Bisschop Jansenius³⁴, de Ieperse strenge figuur, die had extreme ideeën

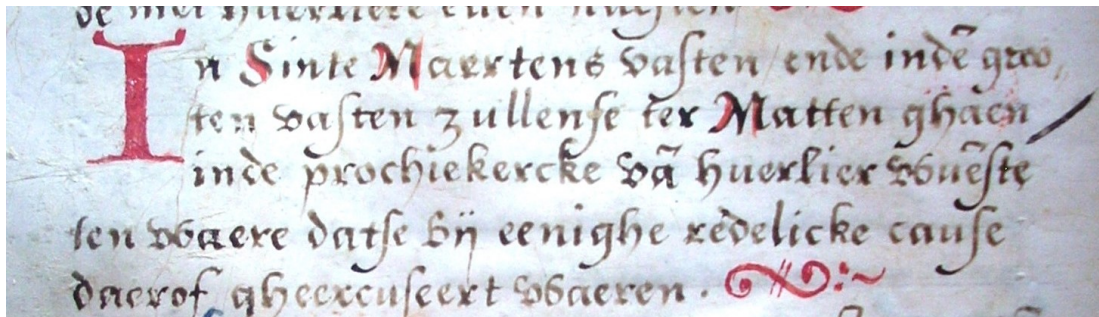
---

33 *Sinds de tiende eeuw zijn er gedocumenteerde berichten bewaard, vaak opgesteld door tegenstanders, over door kloostergemeenschappen en kapittelkerken georganiseerd feestelijk vermaak in de periode van de vastenavondvieringen. Deze kerkelijke zottenfeesten, eet- en drinkpartijen die verschillende dagen konden aanhouden, werden beheerst door een alternatieve orde die de ontkenning van de normale hiërarchie inhield. Hoe dan ook was het een feest te midden van ongekende overvloed, in scherp contrast met het aan het kloosterleven eigen sobere bestaan. Het feest ontstond in de kloosters en kloosterscholen bij de laagstgeplaatsten, de scholieren, maar breidde zich snel uit over kathedralen en kapittelkerken, waar koorknepen en subdiakens het gebruik overnamen. Al vrij snel werden de kerkelijke zottenfeesten in alle rangen van de Kerk gevierd. Opvallend is dat deze kerkelijke gebruiken heel wat verwantschap vertonen met de eerder beschreven klassieke en Germaans-Keltische lente- en nieuwjaarsfeesten. Als eerste van de kerkelijke zottenfeesten kwamen de feesten der koorknepen voor. Zij kozen, meestal op Onnozele-kinderendag (28 december – nog in 1966 – noviciaat van Scheut), in kapittelkerken een kinderbisschop, in kloosters een kinderabt. Alle gestelde handelingen kregen een absurde accentuering mee: wierook werd vervangen door brandende schoenzolen, wijwater door urine, teksten werden geproclameerd in onverstaanbaar en obsceen brabbellatijn en liederen werden gezongen met snepend hoge stem. We kunnen de evolutie volgen via heel wat kerkelijke verbodsbepalingen. Toch bleef het feest bestaan. Meer nog, het evolueerde. Vaak werd de bisschop omgekeerd op een ezel gezet en zo, met het hoofd naar de staart, de kerk rondgereden (// GHYBE – wat een o.i. te ver gezochte parallel is) (Samenvatting van aangevulde online tekst).*

34 Cornelius Jansenius, eigenlijke naam *Cornelius Jansen* (Acquoy, 28 oktober 1585 – Leuven, 6 mei 1638) rooms-katholieke priester en theoloog. Hij ligt begraven in de Sint-Maartenskerk in Ieper. Hij studeerde theologie aan de universiteiten van Leuven, Parijs en Bayonne. In 1635 werd hij door de Spaanse koning benoemd tot bisschop van

niemand is waardig genoeg om te communiceren, maandelijks biechten is nodig en velen zouden eigenlijk nooit waardig genoeg zijn om *tonsen heere te gaen*, te communiceren. De zusters moesten drie keer per jaar biechten en communiceren. Dit was dus gezien de tijdsgeest een milde ordereg. Tenzij we het nog breder mogen zien en dat men bedoeld dat ze frequenter communiceerden, maar dat dit hier enkel om de biecht ging. We zijn van oordeel dat het niet zo was aangezien de beide handelingen in een zin zijn vernoemd en de eerbied voor de communie in de geest van de tijd zeer groot was binnen de katholieke opstelling.

Blz. 24 – *Driemael sjaers te weten te kersmesse³⁵, te paesschen ende te sijnschen zullen alle te biechte ende tonsen heere gaen, verzoenende huerlier eerst en paeijs maecken de met huerlieder even naesten.*

In Sinte Maertensvasten ende inden groten vasten zullen ter matten ghaen inde prochiekercke van huerlier wuente ten waere datse bij eenighe redelicke cause daerof gheexcuseert waeren. Sullen oock bijnnen de drie eerste maenden datse int habijt gheweest hebben, ordonneren ende testament maecken vande tijdelicke goeden diese inde weerelt hebben ghelaten dat niemant messcheien t'zelve verswijmende van de weerelt en scheede. Wachten huerlier vande sweeren oft solenneelen eedt te doen dan in noot ende in saecken bijden stoel van Roome toeghelaeten, te weten soo ut gheloove, om paeijs³⁶ te maecken ende om de

---

Ieper. Hij stierf reeds drie jaar later aan de pest. Kenmerkend voor de levenspraktijk van de jansenisten was hun ascetische verachting van de wereld en hun pessimistische ethiek. Ze verwierpen de pauselijke onfeilbaarheid en Maria's Onbevleete Ontvangenis, die tweehonderd jaar later als absolute geloofswaarheden werden bevestigd, en stelden strenge voorwaarden voor de toediening van de sacramenten (*Traité de la fréquente communion*, Antoine Arnauld 1643).

³⁵ Kersmesse = Kerstmis.

³⁶ Paeijs = pax, vrede.

calumnie³⁷ oft openbaer lueghen te weeren

We kennen de spreuk van Franciscus *vrede en alle goeds*. Ook in de praktijk van de sacramenten wordt naar de evangelische geest gewezen op de pericope uit de Schrift *als je naar het altaar gaat, verzoen je dan eerst met je broeder³⁸*.

In de vastentijd moeten ze de metten volgen in hun parochiekerk. We vermoeden dat dan ter plaatse is en niet dat zusters van een andere stad naar *huerlier wuenste* moeten om de metten te volgen.

Binnen de drie maanden na het noviciaat moeten ze hun testament maken. Dit gaat over de goederen die ze nog buiten de fondsen die ze meebrachten naar het klooster hebben. Ze mogen die niet meer zelf beheren. Dit hoort bij de gelofte van armoede. Die gelofte is voor hun voor zover we het begrepen hebben de eenvoudige gelofte.

De randbemerkingen geven aan dat ze het binnen de drie maanden moeten doen om niet door vroeg te sterven buiten de orderegel te staan. Alleen Rome kan hierin uitzondering geven. Dit kan om reden van geloof, vrede of kwaadspreken en leugen te weren. Een boeiende materie want rond die erfenissen bestaan er wel ingewikkelde processen.

Daarom gaat de tekst ook verder met de aanmaning dat er in zaken van verkoop en koop niet mag *gesworen* worden *naer huerlier vermeughen*. Eerlijk is eerlijk. Als bij gewetensonderzoek de zuster ontdekt dat ze onvrijwillig heeft *gesworen heeft dan moet ze bij haar avondlijk gewetensonderzoek – 's avonds voor het slapengaan – drie pater nosters/Onze Vaders* bidden. Of het hier om enkel Onze vaders gaat kan men betwijfelen, maar we kiezen wel voor die uitleg. Drie paternosters zou drie kwartier gebed zijn.

Het zou vreemd zijn dat men de preek mag verzuimen. Het is redelijk dat de gemeenschapsdienst een alibi mag zijn. De dagelijkse eucharistieviering hoort bij de verplichte regelgeving.

Blz. 25 – ... Item in saecken van coopen en vercoopen als zulcx gheraeden wort, schuwende naer huerlier vermueghen het sweeren in huerlier ghemeen spraeke.

Ende eijst zaecke dat ijemandt bevijndt datse onwetens duer veel spreken gheswooren heeft, die sal snavens daer vooren³⁹ als zij haer conscientie⁴⁰ gaet ondersoucken daer vooren leesen drie pater nosters.

---

37 Calumnie = laster, kwaadsprekerij.

38 Matt. 5: 23-24 Als uw broeder iets tegen je heeft. Verzoen u dan eerst met broeder voor je naar het altaar gaat.

39 Daer vooren = om die onvolmaaktheid.

40 Conscientie = geweten.

Se zullen alle daeghe – eijst mueghelick – messe hooren ende zullen sien zomtijts eenen gheleerden religieus the bben die huerlier d'woort godtspreke ende naemelick ter maene tot penitentie ende tot de wercken van bermhertigheijt⁴¹. Ende te wijlen messe ghedaen wort, of d'woort godts ghepreect, sullen alle silentie houden. Niemand alsdan absent blijvende ten waere om eenich werck tghemeente aengaende dat dan moet ghedaen sijn.

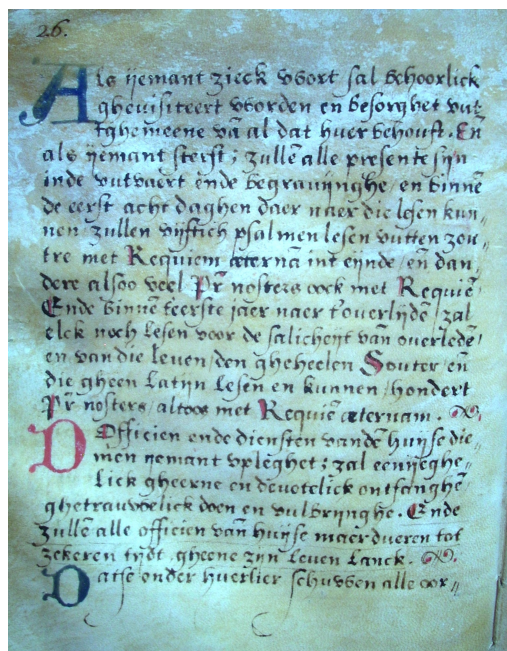
We kunnen ons goed inbeelden dat de klare catechismus opsomming die we van de werken van barmhartigheid geven toen niet op die twee maal zeven is gekend. Wat wel telkens is vernoemd is de evangelie tekst van Mattheus, waar de evangelist in functie van het toen wel gekende Laatste oordeel zegt: *Matt. 25: 35 Want ik had honger en jullie gaven mij te eten, ik had dorst en jullie gaven mij te drinken. Ik was een vreemdeling, en jullie namen mij op, 36 ik was naakt, en jullie kleedden mij. Ik was ziek en jullie bezochten mij, ik zat gevangen en jullie kwamen naar mij toe.*

Zoals het trouwens ook bij broederschappen en bepaalde gilden was, werd de overledene met respect bedacht.

De doden begraven is een van de werken van barmhartigheid die uitdrukkelijk met een encycliek is toegevoegd aan de bestaande

reeks van werken van barmhartigheid.

De officies, diensten en getijdengebeden moesten devotelick ontvanghen ende ghetrauwelick gedaan worden.

Blz. 26 – Als ijemant zieck wort zal behoorlick ghevisiteert worden en besorghet vut tghemeente van al dat huer behoofft. Ende als ijemant sterft, zullen alle presente sijn inde vutvaert ende begravinghe en binnen de erst acht daghen daer naer die lesen kunnen zullen vijftich psalmen lesen vutten zoutre met requiem

41 De huidige reeks werken van barmhartigheid. De zeven lichamelijke: De hongerigen spijzen, de dorstigen laven, de naakten kleden, de vreemdelingen herbergen, de zieken verzorgen, de gevangenen bezoeken. De doden begraven. De zeven geestelijke: de onwetenden onderrichten, in moeilijkheden goede raad geven, de bedroefden troosten, de zondaars vermanen, het onrecht geduldig lijden, beledigingen vergeven, voor de levenden en overledenen bidden.

aeternan⁴² inteijnde ende dandere alsoo veel pater nosters⁴³ oock met requiem ende binnen terste jaere naer t'overlijden zal elcknoch lesen voor de salichheit vande overleden en van die leven den gheheelen souter ende die gheen latijn lesen en kunnen hondert pater nosters⁴⁴ altoos met requiem aternam.

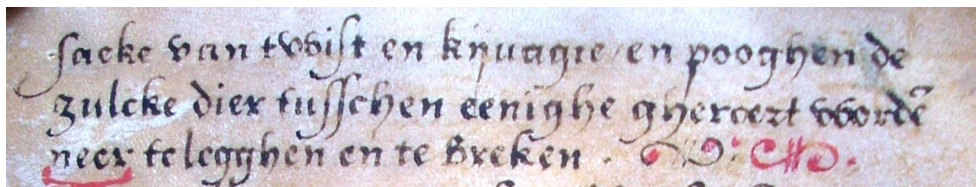
D'officien ende diensten van de huijse die men uemant upleghet, zal eenijghelick gheeren en devotelick ontfanghen ghetrauwelick doen en vutbrijnghe. Ende zullen alle officien vande huijse maer dueren tot zekeren tijdt, gheene zijn leven lanck.

Datse onder huerlier schuwen alle oorsaeke

Dat deze orderegel met heel wat praktische zaken rekening hield is ook duidelijk in verband met de opmerking dat een toegewezen opdracht daarom niet het gehele leven lang moest toebedeeld zijn. Burn out mocht toen al vermeden worden.

En die eeuwigdurende opdrachten moesten vermeden, *geschuwd* worden om twist en *kijvagie* te vermijden en *neer te leggen*. We moeten voor dit woord naar Spreuken 22: 10 *Drijft den spotter uyt, ende de kijvagie sal wech gaen; ende het geschil met de schande sal ophouden.*

Blz. 27 – *Van twist en kijvagie en pooghen de zulcke dier tusschen*

eenighe gheroert worden neer te legghen en te breken.

In alle tguene tvasten, d'abstinentie⁴⁵ oft andere stranghicheijt des ordens anghaet zal den bisschop als ordinaris vander plaetsen oft den visiteerder met de suestere mughen dispensereren, naer datse bevinden zullen te behooren.

In al t'guene voorseijt is, tot d'welcke de suesters vut gheen ghebodt godts ghehouden zijn, en zal niemant misdoende in eenighe doodelicke sonde, daeromme sullen maer de penitentie die daer toe staet gheerne ende otmoedelick vulbrijnghende, zal daermede ontstaen en vuldoen.

---

42 In de *zouter*, het psalter moesten ze de requiem aeternam als antifoon toevoegen aan de psalmen, die ze voor de overledene moesten lezen. *Requiem aeternam dona eis, Domine: et lux perpetua luceat eis. Heer geef hen de eeuwige rust en het eeuwig licht schijne over hen.*

43 Het gaat hier terug om 50 Onze Vaders.

44 Het psalterium is 150 psalmen die geen Latijn kunnen die hebben wat korting. Precies om het tellen van die gebeden was zo een bidsnoer interessant.

45 Abstinentie = onthouding.

Die de orderegel hebben opgesteld die kennen de katholieke terminologie uiteraard. Ze kennen echter ook het theologisch distingo. Hier ontdekken we weer de tijd van Luther en companen. Er werden theologische debatten geromaniseerd. Ook Luther smeekte om zijn discussie te mogen ontplooiën. Hij discussieerde in zijn stellingen aan de deur van Wittenberg in dezelfde distincties. Wat de kerk oplegt is niet van de orde van Gods geboden. Hier is dezelfde redenering opgebouwd. De kloosterregels die niet met de geboden verband houden daar is wel penitentie op maar de begane zonde is geen doodzonde. Het begrip *doodelicke zonde* is in de context van de regel enkel toepasbaar⁴⁶ bij overtreding i.c. verachting van Gods Wil en niet voor de louter orderegels.

III^{de} deel

Deze teksten horen bij het verslag dat neergepend werd om de orderegel in zijn oorspronkelijke autoriteit te onderzoeken en zich te verdedigen tegen de *freremineurs*. De minderbroeders waren de mannelijke orde van Sint Franciscus en die wilden zoals we verder zullen zien blijkbaar het alleenrecht opeisen om *bestuurder of visiteur* te zijn.

Blz. 28 – Ander statuten tot beter onderhouden vande reghel gheordonneet in diverssche capitelen vander orden ende vande bisschoppen der plaetsen gheapprobeert. Raeckende den goddelicken dienst dien zalmen doen met alder devotien en swaerheijt sonder verstroytheijt. Ende dat alle de suesters ten dien tijde inde bedecamer oft capelle commen sonder aldan achter tconvent te loopen oft andersins ijevers leech te sijne, oft met ander zaecken niet noodelick zijnde becommert. Ende soo wie hier in ghebreckelick bevonden wort, sal ter eerster maeltijt huer schult zegghen ende cruijswijs lesen op huer knien drie pater nosters ende drie Ave Maria⁴⁷. Ende die hem hier in niet en betert, zal staen tot swaerder correctie ter discretie vande overste. Ende soo wie inde capelle niet en is ten tweetsten teeken vande

---

46 Abraham Melinus 1619 wanneer men Gods wet veracht. Met andere woorden niet wil leven volgens Zijn uitdrukkelijke regels. Men is dood omdat men niet wil leven. Later is daar de uitgewerkte catechismusleer in detail op ingegaan.

47 Kruijswijs = we veronderstelden eerst dat het gaat over het na mekaar Onze Vader en dan Wees Gegroet, en opnieuw na mekaar. Dat vergt meer aandacht. Dit kan het niet zijn omdat we verder deze zegswijze hebben over het Onze Vader alleen. Dan zal het wellicht om de houding gaan waarin het gebed gebeden wordt. De persoon die het bidt staat dan met de armen gespreid zoals Jezus aan zijn kruis hing. Deze modus hoorde ook bij het *En ego*, Zie me hier, Heer-aflaten gebed .

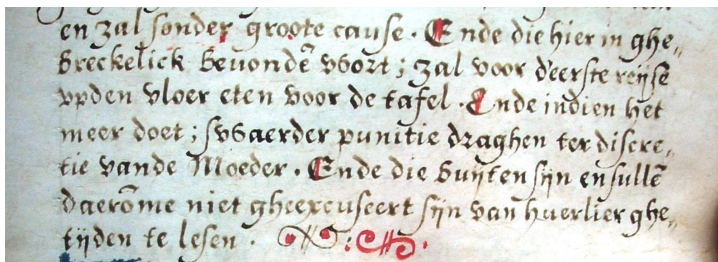
ghetijden, die sal lesen voor den outaer knielende als thalve gheseijt is een Ave maria.

Men zal alle nachte de mattenen in de capel

Moeder Overste had blijkbaar veel speling in de vormen van punitie. Dat wordt verder nog duidelijk. Hoe creatief ze daarmee omgingen is niet bekend. De kopiïste van die teksten die zal op een of andere manier de creativiteit van die overste hebben gevoed.

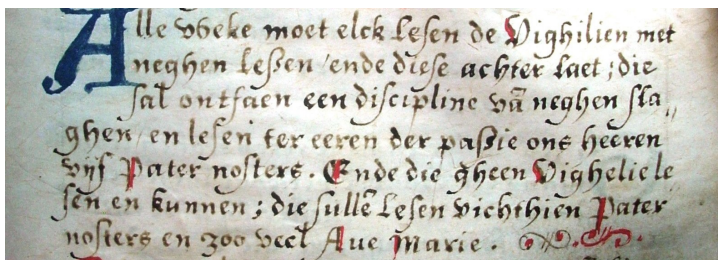
Treuzelen of zich onnodig bezighouden in de opgang naar het officie was tegen aangewezen. Voor de metten – de morgen getijde is de straf uitvoerig beschreven. Reeds de eerste reyse, keer dat het gebeurt, staat het bord van de gestrafte voor de tafel op de grond

Blz. 29 – *Te lesen ende eenijghelick sal pooghen daer present te*

zijne dan die daer of bij consent van d'overste sal gheexcuseert, d'welcke doverste niet doen en zal sonder groote cause. Ende die hier in

ghebreekelick bevonden wort, zal voor d'eerste reyse upden vloer eten voor de tafel. Ende indien het meer doet, swaerder punitie draghen ter discretie vande moeder. Ende die buijten sijn en sullen daeromme niet

gheexcuseert sijn vande huerlier ghetijden te lesen. Alle weke moet elck lesen de vighilien⁴⁸ met neghen lessen⁴⁹ ende diese achter laet, die sal ontfaen

48 De vigilie is de vooravond van een feest. Daar waren blijkbaar meer psalmen te lezen. Hier lezen we elke week. Iedere zondag werd dus als feest beschouwd naast de gebruikelijke feesten.

49 Vigilie is letterlijk een wake. Die wake had men bv. Lang nog voor de overledene. De negen *lessen*, psalmen en lezingen waren oorspronkelijk als nachtwake bedoeld voor de begrafenis van d'overledene. Ook de vigilie negen lessen waren in dit principe ingebouwd. De negen lessen zijn terug te vinden in elk getijdenboek en Breviarium. In het brevier bestond de vigilie dan ook uit gebeden voor de vespers, metten en lauden. In het getijdenboek in de volkstaal werden alleen de metten en de lauden bewaard. In de Latijnse getijdenboeken worden in de metten een aantal psalmen gevolgd door drie nocturnes.

een discipline⁵⁰ van neghen slaghen en lesen ter eeren der passie ons heeren vijf pater nosters. Ende die gheen vighilie lesen en kunnen, die sullen lesen vichthien pater nosters en zoo veel Ave Marie.

Men zal silentie houden van dat de complie⁵¹ ghelesen is tot de prieme des anderdaechs ende soo wie die silentie met voordachtigheijt eens breeckt sal lesen naer de bedijnghen Blz. 30 –

voor den outaer knielende een Ave Maria.

H. RITA VAN CASSIA

Als de kloosterlinge driemaal niet in orde is in de stiptheid voor de getijden, dan krijgt ze een discipline (dat is met de gesel) van 30 slagen. Deze tuchting is eerder zeldzaam als publieke straf, maar we lezen die toch hier. Ze zal de straf ontvangen in het kapittel. Hoe publiek *intra muros* weten we niet. Het kapittel was wel de officiële vergaderzaal. Was dat in beperkte kring, was dat individueel? Dat is niet genoteerd. Enerzijds weten we dat de gesel niet onbekend was. De ascese was gekoppeld aan de imitatio Christi, Christus gelijk zijn, met Hem de gesel verdragen. Zoals de bruidegom leed voor de zonden van de toegewijde, zo aanvaardt de godgewijde voor zijn eigen zonde de

***discipline*. In bijna dezelfde zin lezen we bij het kind van Ransoen Vanhove dat de buurvrouw een ruw kleed droeg en geen hemd meer wilde dragen: de *penitentie*, het naar God gekeerd zijn om de *devocie* te vergroten, de godsvrucht te doen groeien. De persoonlijke ascese liet in elk geval de praktijk van de individuele persoonlijk toe te dienen discipline of gesel toe.**

---

50 De discipline is de gesel. Die slagen diende men doorgaans zichzelf toe. De bedoeling was zich te verenigen met Christus in Zijn lijden. De vijf Onze Vaders en Wees Gegroetjes verwijzen trouwens naar de vijf wonden (soms spreekt men maar van vier): hoofd hart, handen (2) en voeten.

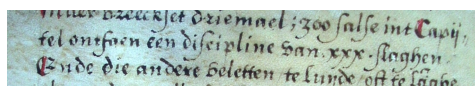
51 Complie = completen. Complete Lat. Vullen. Laatste getijde.

Meestal gecontroleerd door de geestelijke leider en beperkt. In de literatuur rond de ascese van die tijd leest men dat de *flagellanten*: de fanatici, die in het openbaar in processies zich *usque ad sanguinem*, tot bloedens toe op de rug sloegen, veroordeeld zijn in precies het concilie van Constanz (1417). We kennen dat concilie van de tegenpaus Joannes XXIII.

Recent lazen we dat ook Joannes Paulus III zich af en toe geselde. Dit staat in het proces van zijn heiligverklaring. Vele heiligen uit de vroegere eeuw worden afgebeeld met een gesel op de bidbank (zie Rita van Cascia). We zagen nog het geknoopt touwen zweepje waar in de kloosters beperkt mocht gegeseld worden als persoonlijke boetedoening onder de controle van de geestelijke leider. Dit was beperkt en op het onderbeen. De informant onderlijnde dat die praktijk heel sterk werd gecontroleerd op *massochistische en/of doloristische afwijkingen*⁵².

De ascese literatuur van die tijd is boeiend en rijk aan schakeringen.

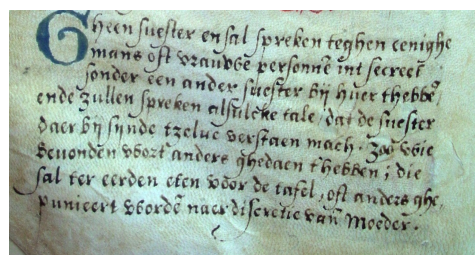
De *silentia*, de stilte, was heilig en bedoeld om voortdurende de *presentia Dei* in Gods tegenwoordigheid te vertoeven. In de nacht, onder het eten (tenzij men zieken of gasten diende), vooral in de kapel en na de completen tot de priemen.

Maer breeckset driemael, zoo salse int capijtel ontfaen een discipline van xxx slaghen⁵³.

Ende die andere beletten te lujde oft te langhe clappende, zullen de selve penitentie draghen.

Ende up de zelve penen zalmen silentie houden inden reeften te wijlen dat men eet, hoe wel in dit silentie niet ghehouden en sijn

die met de gasten sijn of die de zieken dienen, maer zal d'overste mede ghelick dander suesters altoos silentie houden inde capelle ende toesien dat daer bijzondere niemant silentie en breke op pene thuerder discretie.

52 De R.K.-leer is nooit helemaal vijandig geweest aan bepaalde vormen van zelfkastijding. Zelfkastijding is het zichzelf pijn doen. Dit wordt dan gedaan uit religieuze overtuiging, als onderdeel van de ascese. De Rooms-Katholieke Kerk kent het *cilicium* (een ruwharen kleed dragen), een zogenoemd boetekleed maar ook een band van metalen ringen, voorzien van haakjes die naar binnen gekeerd zijn. De gesel ligt in diezelfde lijn. Hier past een theologisch traktaat bij over *rechtvaardiging* (*Christus offer voor onze zonden*) en *verdienstelijke daden, de werken en het geloof*.

53 Een getal waar we ons toch over verwonderen. Afschrikking? Waar ze de dertig halen is ter discussie. De Romeinse straf was 40-1 opdat de beul als hij mistelde er geen tevel zou hebben gegeven. Maar dat was rechtstaal.

Gheen suester en sal spreken teghen eenighe mans oft vrouwe personen int secreet⁵⁴ sonder een ander suester bij haer thebben ende zullen spreken alsulcke tale dat de suester daerbij sijnde tzelve verstaen mach, zoo wie bevonden wort anders ghedaen t'hebben, die sal ter eerden eten voor de tafel⁵⁵ oft anders ghepunieert worden naer discretie vande moeder.

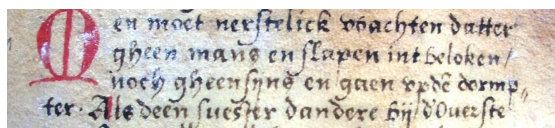
Ter bescherming van de intimiteit moeten geheime of te verbergen contacten verhinderd worden. Moeder Overste heeft uiteraard het privilegie van *ter zedelijke cause* op deze regel uitzondering te hebben. Men bedoelt hiermee dat de overste enkel om de zedelijkheid, de moraliteit te vrijwaren en niet te laten ondermijnen deze gesprekken die met de intimiteit te maken hebben kan voeren.

Om het morele gewicht van deze regel was de straf ook begrijpelijk zwaarder. Vooral de symbolische tekenwaarde is sprekend. De kloosterlingen mag drie dagen (een symbool van ingreep door de oneindigheid) het schapulier niet dragen. In feite komt dat neer op: hij/zij is zij het temporeel, tijdelijk, uit de orde gezet.

Wanneer het gaat over contacten met mannen, zeker als die met de slaapcellen te maken hebben, dan is daar de evangelische benadering in verwerkt⁵⁶.

Zoals het de *barmhartigheid Gods* ons leert is de eerste remedie de broederlijke vermaning. Tussen de lijn lezen we dat het motief hier is dat openbaar maken van die on-regel-matigheden enkel *schandelick* de communiteit treft. Het is dan beter *bedect* te houden. Omdat deze dingen zouden gestraft worden moeten ze aan de overste meegedeeld worden indien ze openbaar bekend zijn.

De motivering die aan de regelgeving vooraf gaat is fijngevoelig het gesprek met de medezuster moet gebeuren *ex caritate*. De zusterlijke vermaning houdt rekening met de publieke opinie en de bezorgdheid voor de medezuster. Deze vermaning kan bij herhaling voor men de grote middelen inzet.

Blz. 31 – *Ende die tzelve driewarf dede, die sal drie daghen gaen sonder*

54 Secreet (WNT) = Heimelijk gemak, bestekamer, privaat. Thans in N.-Ndl. alleen in zeer platte taal.

55 Voor de tafel, ter eerden, op de aarde.

56 Matt. 18: 15 *Als een van je broeders of zusters tegen je zondigt, moet je die daarover onder vier ogen aanspreken. Als ze luisteren, dan heb je ze voor de gemeente behouden. 16 Luisteren ze niet, neem dan een of twee anderen mee, zodat de zaak zijn beslag krijgt dankzij de verklaring van ten minste twee getuigen. 17 Als ze naar hen niet luisteren, leg het dan voor aan de gemeente. Weigeren ze ook naar de gemeente te luisteren, behandel hen dan zoals je een heiden of een tollenaar behandelt.*

scapularis.

Ditte nochtans d'overste niet raeckende, die alleene met ijemant zal mueghen spreken naer den heesch van huer officie ende om zedelicke cause.

Men moet nersteick wachten datter gheen mans en slapen int beloken⁵⁷, noch gheensijns en gaen opde dormpter.

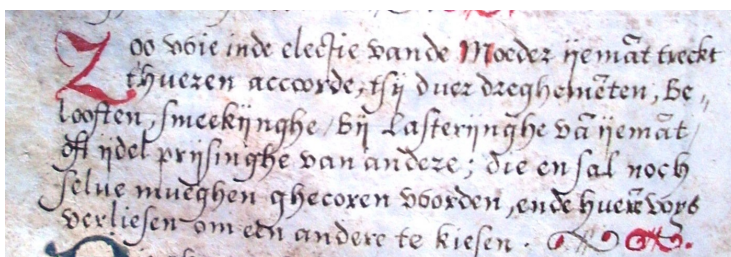
Als deen suester dandere bij d'overste accuseert, alle zulcke accusatie zal commen vut puerder charitate alleenlick tot ghesontheijt der zielen van diemen accuseert. Ende alsoo moet een suestere wetende een schandelick ghebreck dat openbaer is, oft dat voor zulcx ghehouden wort, t'zelve ghebreck an d'overste te kennen gheven, ten fijne de misdadighe ghepunieert worde. Maer is dat schandelick ghebreck alnoch bedect ende niet openbaer, zoo moet de suester diet weet die ander suester vermaenen eens oft meer tusschen

Tusschen beede. Wij zouden zeggen onder vier ogen. De volgende alinea is niet zo duidelijk. Als ze zich betert. Zes verwonnen. Ze is overwonnen. Een win-win situatie dus. We veronderstellen dat het dan afgesloten is.

Als ze niet betert, of als ze het niet kan laten blijken (*doen blijcken en can*).. dan krijgt de aanklager de straf. Bedoelt men misschien als het niet waar is? Dan is het logisch dat de *accusatrice* de lading vangt.

Verkiezingen kunnen vervalst worden of gemanipuleerd en dat wordt verhinderd door de ingrepen te bezweren: accoorden, dreigementen, (valse) beloften, *smekijnghe, prijsinghen...* De *aloude weg der bozen* wordt geblokkeerd door verlies van stemrecht (*voys*) en verkiesbaarheid.

Blz. 32 – *Huerlier beeden*⁵⁸, op datse huer daer af betere. Indiense huer alzoo betert, zes verwonnen daer en dient niet meer toe ghedaen. Maer beterse huer duer zulcke vermanijnghe niet, zoo moet men tzelve d'overse te kennen gheven, alsoot voorseijt is. Ende als een suestere en andere accuseert van eenighe ghebreken diese nie goet maecken, noch doen blijcken en can, zoo salse zelve

de pene moeten draghen dienmen dan deze daeromme anghedaen hadde. Zoo wie inde electie van de moeder ijemant treckt

57 Beloken = gesloten, met de luiken toe, hier in feite het slot. Let op het meervoud mans. Zoals men in het dialect soms hoort *cats en hons*.

58 Beeden = beide.

t'hueren accorde, tsij duer dregementen, beloofden, smeekijnghe, bij lasterijnghe van ijemant oft ijdel prijsinghe van andere, die en sal noch selve mueghen ghecoren orden ende hueren voijs verliesen om een andere te kiezen.

Die ghecoren wort tot overste, datse nerstige zorghe draghe van dan deze, en van al dat thuijs toebehoort, op datse godt gheven mach van huer administratie goede en zalighe rekenijnghe anmerckende datse zal moeten verantwoorden.

De verantwoordelijkheid van de overste is niet enkel om haar individuele *lichamelijke en zielezaligheid* maar voor ieders *zalighe rekenijnghe*.

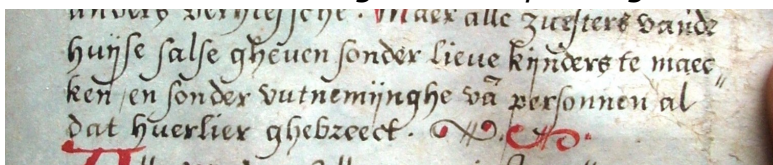
Ze moet het *ghestichtich* voorbeeld geven en twee maal in de maand kapittel houden voor het convent, waar ze vooral mag berispen en straffen aldus de tekst.

Ze moet voor iedereen gelijk zijn en in het bedelen van wat ze nodig hebben en in het bestraffen van hun overtredingen. Daar is enkel uitzondering in wat ze haar zelf mag toebedelen, als *hueren aerbeijt ofte weeckheijt het verhiessen (vereissen)*. Het adagium is voor iedereen gelijk. Eigenlijk niet. Ze moet aan iedereen geven wat ze nodig hebben.

De overste wordt uitdrukkelijk vermaand dat ze geen *lieve vriendjes* mag hebben. Ze moet aan iedereen geven wat hen ontbreekt. Ze moet dat doen *sonder vutnemijnghe* – zonder snoeien – aan wat de andere ontbreekt. Dit is de evangelische toepassing van Handelingen waarin men het communistisch (ja!) pincipe hanteert van iedereen krijgt wat hij nodig heeft d.i. verdelen naar behoefte⁵⁹.

De daarop volgende rubriek gaat over de geheimen van het klooster.

Blz. 33 – Niet alleene voor haer eijghen sonden, roukeloosheijt, overtredijnghe, verghetenesse, maer dat oock de schult en misdaet der anderen van huer handen zal gheheescht worden. Datse dan zoucke alle d'andere met een goet leven ende met ghestichtigheijt van woorden allesins goet exempel te gheven ende datse te vreden

zij hueren noot durst⁶⁰ angaende met dat dander hebben int

59 Hand. 4: 34 Niemand onder hen leed enig gebrek: wie een stuk grond of een huis bezat, verkocht het, bracht de opbrengst naar de apostelen 35 en legde die aan hun voeten neer, waarna het geld naar behoefte onder de gelovigen werd verdeeld.

60 WNT *nootdruft*, *-durft*, *-dorft*, ook *-durst*, *-dorst* = *behoefte*. In het algemeen: een dringende behoefte aan iets, en ook datgene wat men nodig heeft, waarvan men zich moet bedienen. Met betrekking tot stoffelijke zaken.

ghemeen, ten waere hueren aerbeijt oft weeckheijt anders verhiessche. Maer alle zusters vande huijse salse gheven sonder lieve kijnders te maecken en sonder vutnemijnghe van personen al dat huerlier ghebreect.

Alle moeders sullen ten misnten alle twee weken eene dapitel houden voor huerlier convent aldaer scherpelick de misdaden berespande ende de suesters die ijevers in ghebreckelick zijn de selve punierende naer t'inhouden vande reghel ende statuten. Die tsecret vanden convente ijemant te kennen gheeft die niet en betaempt te weten ende

De kloosterlinge die het huis, de convente, in opspraak brengt door geheimen rond te babbelen, die zal de eerste keer een dag van water moeten leven en als dat nog gebeurt zal ze haar stem in het kapittel verliesen en als novice moeten verder dienen.

Wie nog subversiever is en de overste weigert te gehoorzamen zal als rebel de roede moeten in handen nemen en van iedere medezusdter 5 slagen krijgen. Ze wordt het schapulier afgenomen om deze vernedering te onderstaan. Zo wordt ze als niet medezuster *ghepuniert*.

Daarna moet de rebellerende zuster vijf Onze Vaders kruiswijs bidden. De kruishouding brengt onmiddellijk in verband met de vijf wonden van Christus aan het kruis.

Wie meedoet met die subversiviteit die deelt dezelfde straf. En hier is het verhaal nog niet ten einde.

Blz. 34 – Dat bij dies thuijs oft ijemant van dien in schade oft beschaemtheijt compt, die en zal eenen dach niet dan water drijncken. Ende valt ijemant tot drie reijsen toe in ghebreck, zoo sal se hueren voijs verliesen int capitel en vergaderijnghe vande gheprofeste religieusen en zijn ghelijck een novice.

Die sijn overste onghehoorsaem of rebel valt, zegghende als mense ij et heet, ick en sals niet doen of dierghelijcke, die sal ghepuniert worden in dees maniere. Als de benedictie gheseijt is om te gaen eten, zal de moeder de onghehoorsaem zusters hueren scapularis afdoen en gheven huer een roede inde handt, waermede zij gaen sal tot elcke gheprofeste suester, de roe haer ghevende met de welcke elcke suester haer gheven zal vijf slaeghen ende daer naer cruijswijs zegghen vijf pater nostres. Ende zoo wat suester haer wilde draeghen in haer quaetheijt oft helpen teghen d'overste, die sal de zelve punitie onderstaen.

De straf heeft zijn gradatie als de rebellie blijft en ze deze weerspannigheid uitbrengt in het kapittel dan zal de zuster *ter eerden*, op de grond voor de tafel moeten zitten eten en als het voortduurt dan wordt ze in de kerker gezet tot de visiteerder komt.

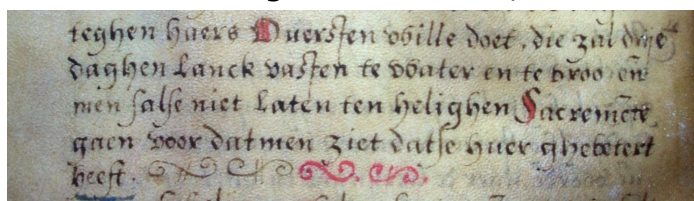
Dat men die weerspanningheid *intra muros*, binnenskamers oplost is niet zo vreemd.

Waar men nog zwaarder aan tilt is het bezit van enig geld of juwelen. Ook de kleinste waarde is schuldig en wordt gestraft met vasten op water en brood. Ze mag dan ook niet naar de communie gaan. Het werd dus aanzien als *doodelicke sonde*.

Als de overste het te weten komt dat er iemand geld van een ander bewaart dan komt die onmiddellijk in de kerker – als ze het te weten komt – tot de visterder haar verlost. De orde regel zegt dat de overste zich dat geld kan toe-eigenen.

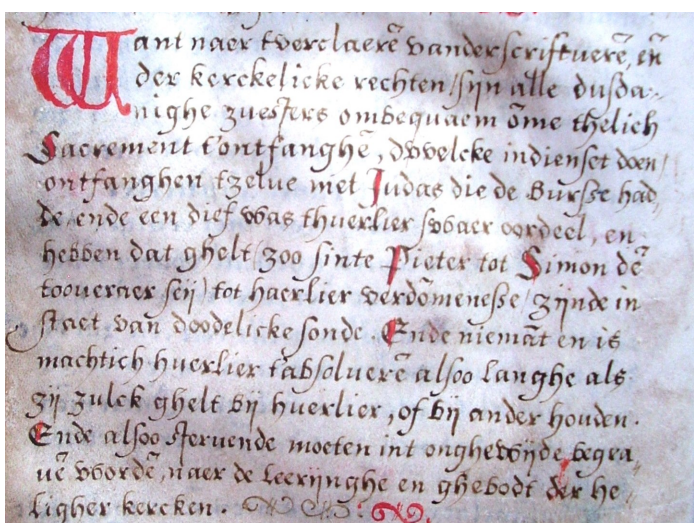
Blz. 35 – *Wat suesters eenighe rebellicheijt voorstellen int capijtel, ende niet en willen swijghen, zullen voor d'eerste reijse een maeltijt ter eerden sitten eten. Ende indiense dan noch het selve doen itn naeste capijtel, zoo sullen boven t'voorgaende noch een discipline hebben. Ende willenset noch niet laten, zoo salmens inden carker sluijten ende niet laeten vutgaen sonder consent vanden visiteerder.*

Zoo wie bevonden wort met eenighe jueelkens oft eenich ghelt al waert maer een grootken weert, wel wetende datser teghen haers

oversten wille doet, die zal drie daghen lanck vasten te water en te broode ende men salse niet laten ten helighen

sacramente gaen voor dat men ziet datse haer ghebetert heeft. Inghelijcx en sal oock niemant eenich ghelt hebben bij eenighe ander persoonen ende ghevielt⁶¹ dat ijemant contrarie dede buijten

de wete van huer overste, d'overste zal Blz. 36 – Dat ghelt pooghen te ghecrijghen sonder dat die zuster⁶² daer teghen zal mueghen zegghen. Ende men salse terstont inden caerker sluijten tot tontslaen vanden visiteerder.

Want naer tverclaeren vander scriftuere ende

61 Gevielt = (als) het zou voorvallen.

62 Inderdaad hier wordt de "s" een "z". Zusters.

der kerckelicke rechten, sijn alle dusdanighe zusters onbequaem omme thelich sacrament t'ontfanghen dwelcke indienseet doen ontfanghen tzelve met Judas die de burse hadde ende een dief was thuerlier swaer oordeel, en hebben dat ghelt zoo sinte Pieter tot Simon den tooverner seij tot haerlier verdommenesse - zijnde in staet van doodelicke sonde. Ende niemant en is machtich huerlier tabsolueren alsoo langhe als zij zulck ghelt bij huerlier, of bij ander houden.

Ende alsoo stervende moeten int onghewijde begraven worden naer de leerijnghe en ghebodt der heligher kercken.

Die eneich dijck int secrete ontfanct ten achterdeel van tghemeente, ende d'overste niet te kennen en gheeft, alstment bevint

Het is vaker gebeurt dat kerkelijke instanties de handelingen van de mens tot doodzonde verklaren. In gewijde grond niet mogen begraven worden kennen we voor een ongedoopt kind. Hier past men het toe op het Judas verhaal. Met het geld van de zilverlingen waar Judas voor het verraden van Jezus werd mee beloond kocht het Sanhedrin de bloedakker⁶³. Andere exegeten gaan ervan uit dat Judas die grond kocht met dat geld. Wat er ook van zij er lag een vloek op dat geld.

In de orderegel wordt het geld dat niet aan moeder overste wordt gegeven Judasgeld. De kloosterlingen worden gestraft met drie dagen op water en brood die iets hebben ontvangen zonder het aan de overste door te geven.

De tekst verbindt de uitspraak niet enkel met die vloek over Judas. De verwijzing heeft te maken met Simon de Tovenaar uit de Schrift. In de legendarische teksten zou Simon door Petrus' verdoeming in vier delen uit elkaar gespat zijn. Simon is de figuur waar men het woord Simonisme aan verbindt. Hand. 8: 17 Na het gebed legden Petrus en Johannes hun de handen op, en zo ontvingen ze de heilige Geest. 18 Toen Simon zag dat de mensen door de handoplegging van de apostelen vervuld raakten van de Geest,

bod hij Petrus en Johannes geld aan 19 en zei: 'Geef ook mij deze macht, zodat iedereen wie ik de handen opleg de heilige

---

63 Matt. 27 en Hand. 1: 18.

Geest ontvangt.’ 20 Maar Petrus zei tegen hem: ‘U zult in het verderf worden gestort, u met uw geld, omdat u denkt te kunnen kopen wat God geschonken heeft. 21 U kunt beslist geen deel hebben aan onze taak, want uw houding tegenover God is niet oprecht. 22 Toon berouw over uw verfoeilijke gedrag en smee de Heer of hij u uw slechte gedachten wil vergeven, 23 want ik zie dat u vol venijn zit en verstrikt bent in het kwaad.’ 24 Toen zei Simon: ‘Bid voor mij tot de Heer dat het me niet zal vergaan zoals u hebt gezegd.’ Het fameuze uit elkaar spatten vinden we in de Schrift niet

Simon ging dus verkeerd om met het geld en wou met geld geestelijke gaven kopen. In de verwijzing van de tekst uit de orderegels vergalopeerd men zich een beetje. De toespeling wordt gehaald uit de kerkvaders die in hun ijver tegen de ketterijen het legendarisch verhaal van het *verdoemen* hebben gevoed. Verdoemd zijn is het tegenovergestelde van zegenen. Verdoemen is in de hel gooien. En hier toegepast de zusters krijgen in plaats van de zegen van Petrus de legendarische *verdommenesse*. Die sterft en geld achterhield die mag het helemaal vergeten want die wordt niet in gewijde grond begraven.

In de latere *constituties en boek van de gebruiken van de reguliere Derde Ordelingen van de Serafijnse Vader Franciscus* gezeid de *Grauwe zusters Franciscanessen van Roeselare* (1956) zijn nog restanten van dat kloosterlijk besef dat de overste onder zonde kan verplichten. Art. 95 schrijft: De zusters zijn slechts dan krachtens de gelofte verplicht te gehoorzamen, wanneer de wettige Overste een formeel en uitdrukkelijk gebod geeft met de volgende woorden *krachtens de heilige gehoorzaamheid, onder zonde, of door woorden die hetzelfde betekenen*.

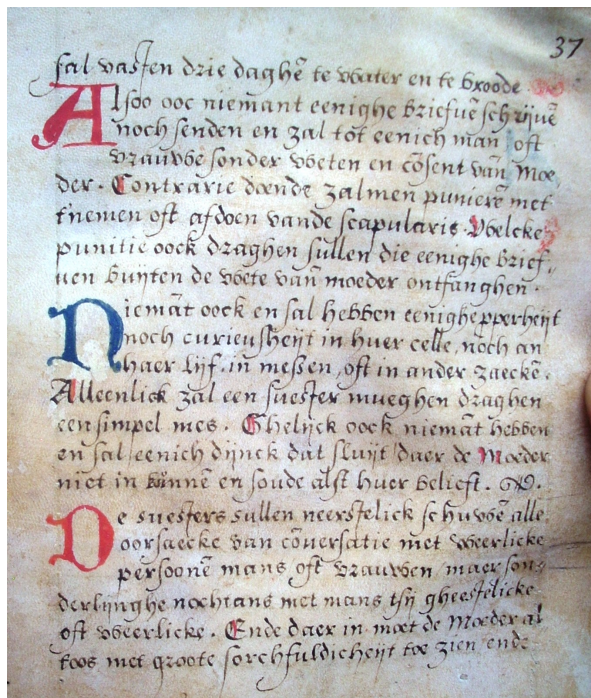
In het hiervoor liggende concrete geval gaat het iets verder. In de tekst van 1956 is er geen sprake van doodzonde.

***Mutatis mutandis*, het begrip zoals het in de XV^{de} eeuw werd gehanteerd heeft het duidelijk over de staat waarin men niet meer in gewijde grond mag begraven worden. Alle absolute miskenning en oneerbiedigheid voor wat aan God toebehoort ontnemt het recht op het eeuwig leven.**

Deze regel bestond bijv. toen ook voor de zelfdoding. In Dante’s *Divina Comedia* cantus 13 worden de mensen die *hun lichaam wanhopig hebben afgeworpen kronkelende wanhopige bomen*. Tot in 1782 werd een decreet uitgevaardigd die in de hele Zuidelijke Nederlanden (ongeveer het huidige België) de bestraffing van zelfmoordenaars afschafte en daarmee de praktijk die *de facto* bijna overal al ingang gevonden hadden legaliseerde. Er werden wel nog steeds *pro forma* processen gevoerd tegen zelfmoordenaars. Pas na de Franse revolutie, met de Code Pénal van 1810, verdween zelfdoding volledig uit het strafrecht. In 1983 is het Kerkelijk Wetboek aangepast en sindsdien moet iemand luidruchtig, publiekelijk en zonder berouw te tonen zondig zijn, wil die nu in aanmerking komen voor een graf in ongewijde

aarde. Zelfmoordenaars bijvoorbeeld worden door de katholieke kerk nu als ontoerekeningsvatbaar beschouwd. Zo iemand gaat niet opzettelijk in tegen de regels van de kerk maar is erg in de war en zo tot zijn daad gekomen. In de praktijk trad al voor 1983, vanaf halverwege de jaren zestig⁶⁴, een versoepeling van de regels op.

Moeder Overste mocht brieven controleren en had de *pas partout* van iedere cel.

37 – Sal vasten drie daghen te water en te broode.

Alsoo ooc niemant eenighe briefven schrijven noch senden en zal tot eenich man oft vrouwe sonder weten en consent van moeder.

Contrarie doende zal men punieren met tnenen oft afdoen vande scapularis. Welcke punitie oock draghen sullen die eenighe briefven buijten de wete van de moeder ontfanghen.

Niemant oock en sal hebben eenighe properheijt⁶⁵ noch curieusheijt in huer celle, noch an haer lijf in messen, oft in ander zaecken.

Alleenlick zal een suester mueghen draghen een simpel mes. Ghelijck oock niemant hebben en sal eenich dijck dat sluyt daer de moeder niet in kunnen en soude alst huer belieft.

De sueseres sullen neerstelick schuewen alle oorsaecke van conversatie⁶⁶ met weerlicke persoonen, mans oft vrouwen, maer sonderlijnghe nochtans met mans – tsij gheestelicke oft weerlicke. Ende daer in moet de moeder altoos met groote sorchfuldicheijt toe zien ende

Aansluitend op de voorzorg regel over de gesprekken is er uiteraard een regel die verbiedt dat ze een ander huis binnengaan

64 Het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965).

65 Dat ze geen apart bewerkte messen mogen dragen is wellicht bedoeld vanuit het oogpunt van sieraad, opvallend vertoon en afbreuk aan hun keuze voor de Franciscaanse armoede. Een mes dragen in die tijd was blijkbaar zelfs gebruikelijk voor een reguliere derde ordeling.

66 Het principe van preventie. De oorzaak van het gesprek met mannen moet vermeden worden. Zo komt er ook geen alibi om een gesprek te voeren. Voorkomen is beter dan genezen.

dan ze als opdracht meegekregen hebben. Tenzij eenighen noot hastelick overcommende.

Wanneer dat dan toch gebeurt dan moeten ze dat alsoo zaen als ze thuis komen melden en dan hebben ze als straf zeven Onze Vaders en zeven Wees Gegroetjes cruijsgewijs te bidden. We kunenn ons inbeelden wat de medezusters dan zullen denken als ze hun penitentie uitvoeren armen wijd open biddende. Ze krijgen daarbij ook van de zweep.

En wee als het uitkomt dat er nog medezusters erbij waren of er weet van hebben dan krijgen die de dubbele portie van de zweep. Als ze naar een andere stad gaan dan is er in eerste instantie na te gaan of er bij de zusters van dezelfde orde, die daar eventueel een convent hebben, kan gelogeerd worden. Dan hebben ze geen alibi om in private huizen te verblijven. Ze moeten dan aan de overste in dat klooster hun opdracht uitleggen en haar begeleiding ter harte nemen.

Blz. 38 – Niet onghepuniert laten diese hier in ghebreckelick vint. Als de suesters inde stede gaen daerse wuenensen zullen in gheen ander huijsen gaen dan daerse ghesonden worden, ten waere vut eenighen noot hastelick overcommende. D'welcke ghebueren zullen dat de moeder te kennen gheven alsoo zaen⁶⁷ alsse thuijs commen. Ende zoo wie hier in ghebreckelick bevonden wort, zal zijn schult kennen en voor zijn penitentie cruijswijs lesen vij pater nostres en zoo veel Ave Maria mits noch dar en boven ontfanghende een discipline. Ende in ghevalle haer medesuster met huer in ghebreke ware, t'zelve oock verswijghende, zoo sullen beede dobbel penitentie draghen alzo haest alst bevonden wort.

Alsser eenighe zuesters in ander steden oft plaetsen gaen of ghesonden worden, daer een convent is van dees orden, inde stadt commende zen zullen in gheen weerlicke huijsen gaen noch letten, maer eerst en vooral naer tconvent

Blz. 39 – Gaen. Ende dan indiense eenighe affairren inde stadt oft plaetse hebben, zullen orlof vraghen ande moeder van dien convente omme te ghaene daerse van doene hebben.

Zoo wie bevonden waere drie hueren gheweest t'hebben inde plaetse sonder orlof vande moeder aldaer noot vuthgesteken⁶⁸, die salmen doen zitten int convent opden vloer voor de tafel ende niet gheven dan water en broot. Ende in ghevalle zij daer in de moeder vande plaetse niet obegieren⁶⁹ en wilden, zoo zalmen datte schrijven ande moeder van huerlier convent en zullen de zelve penitentie doen nu terstont gheseijt ende noch een discipline daer toe hebben.

---

67 Zo – dra, beslist; voorzeker; voorwaar (WNT).

68 Noot uytghesteken = In nood niet mee gerekend.

69 Obegieren = gehoorzamen. Fr. Obéir.

In wat stede oft plaetse datse zijn zullen altoos alle daghe messe hooren.

Niemant en sal t'sundachts of smesdachen vuten convente gaen om eenighe zaecken inde stadt, ten ware eenighen noot diemen niet wel ontsegghen noch vutstellen conste. Anders

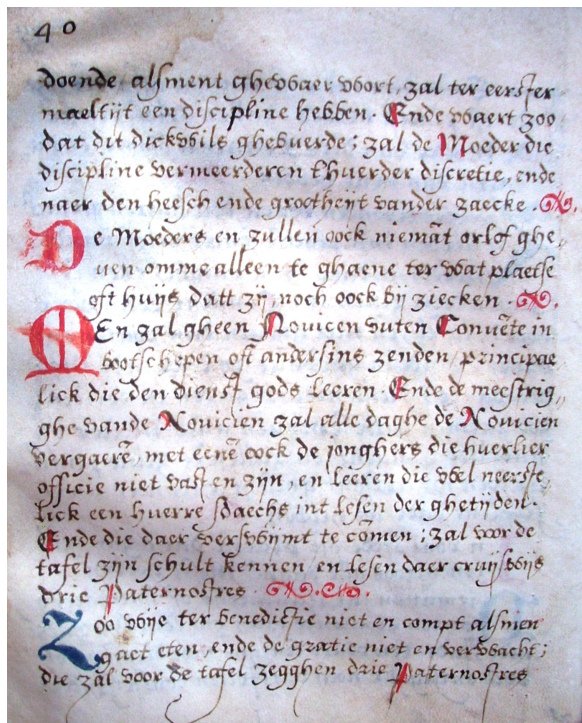
Als ze in het gastklooster bemerken dat ze drie uren in de stad waren zonder toelating dan is de straf – ook in hun eigen klooster bekend – eten voor de tafel in de refter op de grond.

De moeder oversten van de orde zijn verplicht het door te geven en er moet terstond als ze verwittigd zijn een dubbele straf gegeven worden voor de onregelmatigheden buiten de muren tijdens het verblijf.

Op verplaatsing moeten ze de zondagsmis en de mis op de (verplichte) misdagen (smesdaechen) in het klooster blijven. Op die dagen mag de kloosterlinge alleen buiten de muren gaan als 't niet anders kan, ze het niet kunnen uitstellen of ontzeggen.

Kloosterlingen die opdrachten hebben in de andere steden komen naar het gastklooster om de maaltijd te nemen. Als er iets verkeerd liep krijgen ze de zweep (discipline). Als ze recidivist zijn dan mag de gastoverste de discipline bijsturen.

De moeder overste van het gastklooster mag ook een begeleidster mee sturen.

Blz. 40 – Doende alsment ghewaer -wort, zal ter eerster maeltijt een discipline hebben. Ende waert zoo dat dit dickwils ghebeurde, zal de moeder die discipline vermeerderen thaerder discretie ende naer den heesch ende grootheit vander zaecke.

De moeders en zullen oock niemant orlof gheven omme alleen te ghaene ter wat plaetse of huijs datt zij noch oock bij ziecken.

Men zal gheen novicen vuten convente in bootschepen oft andersins zenden principaelick dieden dienst

gods leeren. Ende de meestrigghe⁷⁰ vande novicien zal alle daghe de novicien vergaeren met eene oock de jonghers die huerlier

70 Meestrigghe = Meestreghe, meesteres.

officie niet vast en zijn en leeren die wel neerstelick een huerre sdaechs int lesen der ghetijden. Ende die daer verswijmt te commen, zal voor de tafel zijn schult kennen en lesen daer cruijswijs drie pater nostres.

Zoo wije ter benedictie⁷¹ niet en compt als men gaet een ende de gratie niet en verwacht, die zal voor de tafel zegghen drie pater nostres.

De straf voor het te laat komen bij de benedictie was drie Onze Vaders bidden.

Telaat voor de priemen of de completen is vijf Onze Vaders en Vijf Wees Gegroetjes. Spelletjes speel je als zuster niet met personen van buiten het klooster en onder mekaar moeten ze consent hebben van moeder overste.

Een hond kan alleen als huisdier gehouden worden in de kloosters op de buiten. Spelen met de hond is uit den boze en waar de hond er is mag die 's nachts achter het hof vrij rond lopen.

Daarop volgt het extra tijdgebonden ordepunt. Er wordt in het klooster geen Vlaamse of Waalse bijbel toegelaten.

Met de Delftse Bijbel begint de geschiedenis van de gedrukte Nederlandse Bijbel. Deze Bijbel is genoemd naar de plaats waar hij in 1477 in een tweedelige folio-uitgave verscheen. De eerste vrucht van hun drukpersen was echter geen volledige Bijbel. Het Nieuwe Testament en de psalmen vinden we er niet in terug. Blijkbaar waren afzonderlijke Bijbelboeken en perikopen in handschriftvorm meer in omloop. Als basistekst werd een Latijnse Vulgaat gebruikt. De vertaler zelf was waarschijnlijk van Oost-Vlaamse origine. De totale oplage wordt geschat op ca. 250 exemplaren waarvan er nog een 45 à 50 exemplaren bekend zijn. Zo'n bijbels waren wellicht het merendeel in kloosters verspreid. In de periode waar we hier mee te maken hebben waren zou het interessant zijn te onderzoeken of er al in de buurt waren want er zijn hier iets later toch – weliswaar wat later⁷² – anabaptisten gesignaleerd.

Een completere Nederlandse Bijbel verscheen ruim een jaar nadien, in 1478/79. Hij werd de Keulse Bijbel gedoopt, uitgegeven door Heinrich QUENTEL in twee forse foliodelen. Het Hooglied bleef echter onvertaald in het Latijn.

De bewerkers van de Keulse Bijbel moeten waarschijnlijk gezocht worden onder de *Moderne Devotie* of een aanverwante

---

71 Benedictie = zegen. We vermoeden dat het gaat over het gebed voor het eten want het woord komt iedere keer voor als het om het eten gaat. Het tafelgebed dat sommigen nog kennen laat dit ook veronderstellen: *Heer, zegen ons en ook deze spijzen, die Uw milde hand ons gaf.*

72 We denken dan op de begintijd van de Poperingse Penitenten.

geloofsgemeenschap (Geert Groote °1340 +1384). De houtsneden, afkomstig van een anonieme kunstenaar, brachten een scherpe veroordeling van de kerkelijke autoriteiten in beeld. Voornamelijk die uit de Openbaring van Johannes: onder de verdoemden tijdens het grote oordeel ziet men prelaten, waaronder kardinalen en zelfs een paus! Paus Sixtus IV liet in 1479 een brief uitgaan die de vertegenwoordigers van de universiteit van Keulen het recht gaven streng op te treden tegen drukkers, kopers en lezers van *bezwarende* boeken.

Het eerste echte gedrukte boek is de Gutenberg-bijbel uit in 1443 in het Latijn op 150 exemplaren.

Er zijn voordien weinig Franse volledige uitgaven in het Frans. De leerlingen van Pierre VALDO komen in de XII^{de} eeuw af met een Romaanse uitgave. WYCLIF en de Lollarden geven een Engelse uitgave uit (XIV^{de} eeuw). Frankrijk heeft een latere ontwikkeling. Misschien waren de Romaanse, dus ook de Franse uitgaven met hun taal dichter bij het Latijn en was de nood dus kleiner.

De eerste Franse uitgave was een uitgave van de Bijbelse geschiedenis. De schrijver is Guyard des Moulins. Pas in 1498 komt de eerste volledige bijbel in het Frans in de zelfde typische Frans Bijbelse Geschiedenis⁷³-stijl met vele houtgravures.

We voelen hier duidelijk de oude invloed van de brief van paus Innocentius III⁷⁴ die in een brief schrijft over *ketters* die de Bijbel in het Frans vertaald hadden en het waagden die samen te bespreken. Hij zinspeelde met een perikope uit de bijbel: *Geeft wat heilig is niet aan de honden en werpt uw paarden niet voor de zwijnen*⁷⁵ op het gevaar dat eenvoudige en onontwikkelde mensen te gemakkelijk dwalingen als waarheid slikten als ze niet begeleid de Schrift lezen. We lezen in de controverse rond de verbranding van de bijbels in volkstaal dat het jammer is dat het zover kwam dat men zelfs de mensen die een bijbel in de volkstaal in huis hadden heeft verbrand.

Met Luther verschenen er twee van die vertalingen in het Duits. Maar in 1546, nog geen 25 jaar later, bepaalde het rooms-katholieke Concilie van Trente dat alle religieuze lectuur, met inbegrip van Bijbelvertalingen, onder toezicht van de kerk gedrukt moest worden. Zo ontstond de gehele geschiedenis van het Imprimatur, het nihil obstat en de cijferquoting of Index (I tot IV)⁷⁶.

---

73 De Gewijde Geschiedenis zoals onze tijdgenoten die kennen uit het lager onderwijs.

74 1199. Innocentius III was *tegenpaus* van 29 september 1179 – 1180. De paus Innocentius waar het hier over gaat is paus (1198-1216).

75 Matt. 7: 6.

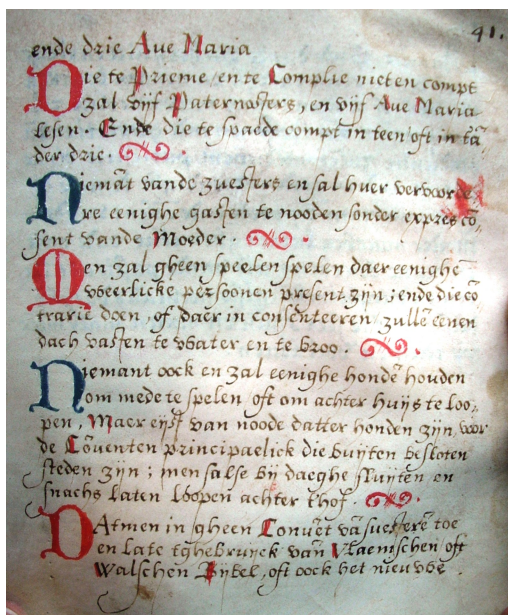
76 In 1559 publiceerde paus Paulus IV de eerste index van boeken die door de rooms-

De achterdocht die tussen de lijnen van dit document de kop op steekt gaat vooraf aan de beschrijving hierboven. Wat men drie honderd jaar al probeerde werd doorbroken door het rationalisme, Erasmus, de boekdrukkunst en de nieuwgezinden.

Blz. 41 – *Ende drie Ave Maria.*

Die te prieme en te complie niet en compt zal vijf paternosters en vijf Ave Maria lesen. Ende die te spaede⁷⁷ compt in teen oft in tander drie.

Niemant van de zeustes en sal huer vervoordere⁷⁸ eenighe gasten te nooden sonder expres consent vande moeder.

Men zal gheen spelen spelen daer eenighen weerlicke persoonen present zijn, ende die contrarie doen, of daer in consenteeren, zullen eenen dach vasten te water en te broo.

Niemant oock en zal eenighe honden houden om mede te spelen oft om achter hujs te loopen, maer eijst van noode datter honden zijn voor de conventen principaelick die bujten besloten steden zijn, men salse bij daeghe sluijten en snachs laten loopen achter t'hof.

Datmen in gheen convent van

suesteren toe en late tghebruijck vande vlaemschen oft walschen bijbel oft oock het nieuwe

Blz. 42 – Testamente. Ende dat de zuesters niet curieux noch begheerlick en zijn van nieuwe boucken thebben, of te lesen, maer meer huerlier zelve pooghen t'oeffenen inde exercitien vande obediencie⁷⁹, zaechmoedicheijt, patientie, otmoedicheijt ende in goede inwendighe devocie – zullen nochtans bij wete ende consent vande moeder mueghen hebben ghemeene ende goede en devote bouckens als vande passie ons heeren en dierghelicke, alsoo nochtans datse op tlesen niet te seer staen en moeten maer meer op tdoen en wel leven.

Het slot van deze reeks geeft een terugkoppeling naar de

---

katholieke kerk verboden waren. Hierbij waren alle volkse vertalingen van de Bijbel van die tijd die geen kerkelijke goedkeuring hadden veroordeeld.

77 Te spaede = te laat, woord dat verwant is aan spoed.

78 Vervoordere = durven, aanmatigen.

79 Obedientie = gehoorzaamheid.

rode draad in het geheel van de Franciscaanse oorsprong en de naam Penitenten.

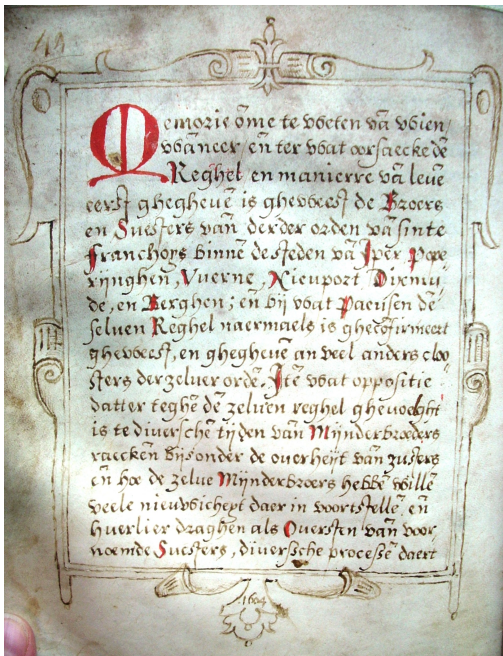
Het lijden van Christus is het motief van de religieuze ziel om zelf *penitentie* te doen. Zoals de Heer Zijn kruis droeg, de vijf wonden doorstond, gegeseld werd moet de gelovige zich bekeren. De *penitencier* is de biechtvader, die door zijn aanmaningen het berouw van de boeteling begeleid om zich te bekeren en de rechte weg te bewandelen.

Zo dikwijls de zuster penitente *cruijsgewijs* zal gebeden hebben zal ze haar roeping hebben overwogen.

IV^{de} deel

De discussie over de regels die de pausen gaven en de overheid die mocht optreden is het thema van deze vierde notitie.

Blz. 43 – in het kadertje onderaan: 1604

Memorie omme te weten van wien, wanneer ende ter wat oorsaecke den reghel en manierre van leven eerst ghegheven is gheweest de broers en suesters vande derder orden van sitne Franchoijs binnen de steden van Iper, Poperijnghen, Vuerne, Nieuport, Dixmude en Berghen, en bij wat paeusen en selven reghel naermaels is gheconfirmeert gheweest en ghegheven an veel andere cloosters der zelve orden. Item wat oppositie datter teghen den zelve reghel ghevolght is te diversche tijden vande mijnderbroeders, raekende bijsonder de overheijt vande

zusters ende hoe de zelve mijnderbroers hebben willen veele nieuwichheit daer in voortstellen ende huerlier draghen als oversten vande voornoemde suesters, diversche processen daert

We zijn met deze teksten weer enkele jaren verder in de geschiedenis. Wat hier aan de orde is heeft te maken met én de genderproblematiek waarbij de mannenorde wou bevoogdend optreden boven de vrouwen-derde-orde én met de directe verbinding met de paus die via de Franciscaanse

bevoogding de reguliere derde orde wilde blijven onder zijn gezag houden.

We zien hier niet zozeer de ascese als problematiek boven komen, maar wel de *bevoegdheid* van de aanstelling van de *visiteerder*.

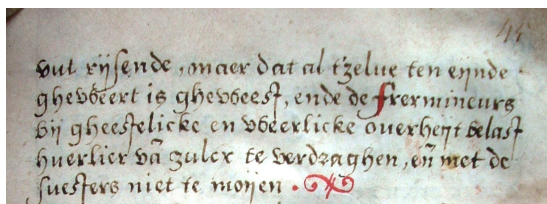
De tekst constateert als eerste punt dat Joannes XXIII een nieuwe eenvoudiger regel heeft getrokken uit de regel die door paus Nicolaas IV⁸⁰ werd uitgevaardigd. Die regel is in Ieper niet gemeld in de Ieperse verdediging.

Als Franciscaan was Nicolaas IV enerzijds voor de nederigheid en weigerde hij in eerste instantie het pausschap. Later heeft hij het dan wel aanvaard. Zijn verkiezing was een compromis. Het conclaaf van zijn verkiezing was relatief lang. Vele notas vermelden het feit dat er in dat conclaaf zes kardinalen stierven.

We vonden niet onmiddellijk zijn bevestiging van de regel van Sint Franciscus terug die men hier signaleert. De orde zelf bestond zeker anders zou men niet vermelden dat hij Franciscaan was.

Anderszijds geconfronteerd met groeiende onrust in de Kerkelijke Staat gaf hij in 1289 de bul *Caelestis altitudo* (hemelse hoogte) uit waarmee hij de helft van de inkomsten uit de Kerkelijke Staat aan het college van kardinalen schonk en de benoemingen van bestuurders en andere ambtenaren in de Kerkelijke Staat afhankelijk maakte van de goedkeuring van dit college. De bulle waarin hij de regel van Franciscus hernam ligt in de lijn van die *hemelse hoogten*. Figuurlijk wordt er op de Romeinse heuvels (niet de heidense goden) heuvels van de stad gezinsspeeld. De bevestigingsdocumenten waar men hier naar verwijst hebben het eveneens over *super montem excelsum fidei: de hemels verheven berg van het geloof*.

In de inleiding probeert men te stellen dat de acte van Joannes XXIII niet is bewaard, zelfs *geweert* is door de Ieperse *freremineurs*.

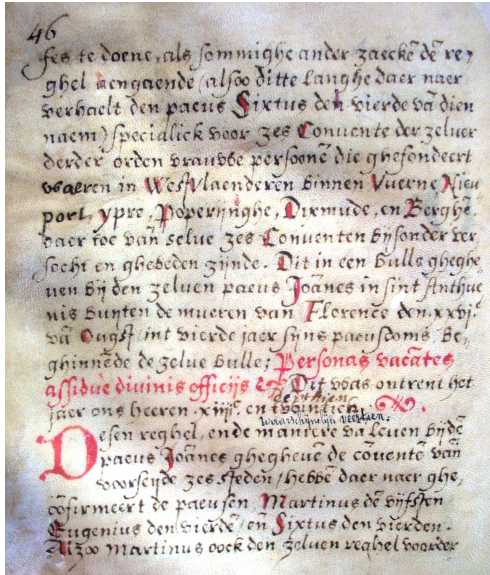
Blz. 44 – *Vut rijsende, maer dat al t'zelue ten eynde gheweert is ghevoest, ende de freremineurs bij gheestelicke en weerlicke ouerheyt elast huerlicke vā gulex te verdraghen, en met de suetfers niet te mojen.*

---

80 Gedateerd in het 2de jaar van het pausschap van Nicolaas IV op de 15 augustus. .

overheijt belast huerlier van zulcx te verdraghen ende met de suesters niet te moijen.

Den eersten erghel en maniere van leven voor de broers en zuesters van de derder orden van Sinte Franchoijs heeft ghemaect gheralick den paeus Nicolaus den IIII van dien naeme wesende hij zelve oock een religeuz van sinte francois orden. Dien reghel vint men in zijn bulle daer of ghegheven te Roome den xv in ougst int tweede jaer zijns paeusdoms ende beghint int latijn Super Montem

Exelcesum Fidei etc. maer die bulle en is hier niet onder de brieven van tconvent van ijper. Daer naer Joannes den paeus xxiiste van dien naem heeft vut den voornoemende grooten ende generalen reghel van Nicolaus ghetrocken eenen mindere ende zeker claerder maniere van leven zoo aengaende de maniere van eerst profes

Blz. 46 – Te doene, als sommighe ander zaecken den reghel aengaende, alsoo ditte langhe daer naer verhaelt den paeus Sixtue den vierde van dien naem, specialick

voor zes convente der zelve derder orden vrouwe persoonen die ghefondeert waeren in Westvlaenderen binnen Vuerne, Nieuport, Ypre, Poperijnghe, Dixmude en Berghen daer toe vande selve zes conventen bijsonder versocht en ghebeden zijnde. Dit in een bulle ghegheven bijden zelve paeus Joannes in Sint Anthuenis buijten de mueren van Florence den xxvj van ougst int vierde jaer sijns paeusdoms – beghinnende de zelve bulle; *Personas vacantes assidue divinis officijs*⁸¹ etc.

Dit was ontrent het jaer ons heeren xiiijc en derthiene [daar staat bijgeschreven] – waarschijnlijk veertiene.

Desen reghel ende maniere van leven bijde paeus Joannes ghegehven de conventen vande voorseijde zes steden, hebben daer naer gheconfirmeert de paeusen Martinus den vijfsten⁸², Eugenius den vierden⁸³ en Sixtus den vierden⁸⁴. Alzoo Martinus oock den zelve reghel voorder

---

81 *Personas vacantes assidue divinis officijs* = de personen die in de ijver de goddelijke diensten (doen)...

82 Martinus V (paus van 1417 tot aan zijn dood in 1431).

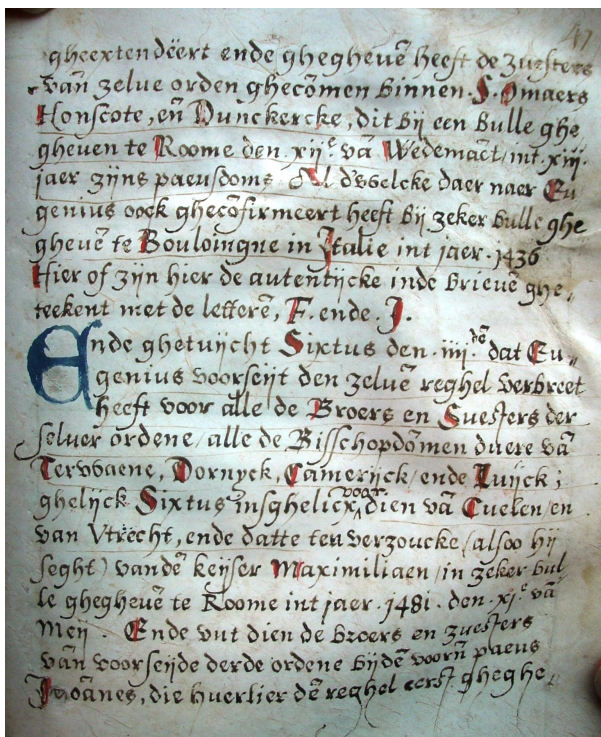
83 Eugenius IV (paus van 1431 tot aan zijn dood in 1447).

84 Sixtus IV (paus van 1471-1484).

De tekstschrijver heeft de documenten getekend met F en J. Er waren dus nog meer losse documenten met de afschriften of duplicatae van de procesbundel.

De bewijsvoering overloopt alle genoemde pauzen en de plaatsen waar de regel werd aangepast zowel van Frans Vlaanderen als Luik en Keulen.

Ook Maximiliaan heeft als keizer in 1481 (cf. ander document hierboven uit die tijd) de wijzigingen en/of aanvulling mee bevestigd.

Blz. 47 – Gheextendeert ende ghegheue heeft de zusters vande zelve orden ghecommen binnen Sint Omaers, Honscote ende Dunckercke, dit bij een bulle ghegheven te Roome den xij van wedemaent int xij jaer zijns paeusdoms. Al d'welcke daer naer Eugenius oock gheconfirmeert heeft bij zeker bullen ghegheven te Bouloingne in Italie int jaer 1436. Hier of zijn hier de autentijcke inde brieve ghetekent met de letteren F ende J.

Ende ghetuijcht Sixtus den iijde dat Eugenius voorseijt den zelve reghel verbreet

heeft voor alle de broers en suesters der selver ordene – alle de bisschopdommen duere van Terwaene, Dornijck, Camerijck ende Luyck, ghelijck Sixtus insghelicx voordien van Cuelen en van Utrecht ende datte ten verzoucke - alsoo hij seght – vanden keijser Maximiliaen⁸⁵ – in zeker bulle ghegheven te Roome int jaer 1481 den xj van meij⁸⁶. Ende vut dien de broers en zusters vande voorseijde derde ordene bij de voornoemde paeus Joannes, die huerlier denreghel eerst ghegheven

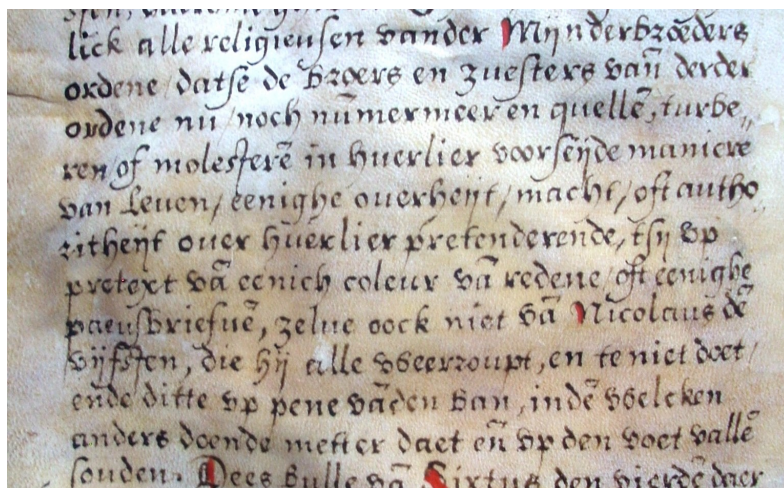
Alle namen van pauzen en keizer met de respectievelijke data moeten verdedigen dat de bulle waar de Penitenten van Poperinge op willen appelleren duidelijk stelt en ook in de andere heropgenomen regels stellen dat de derde orde onder de

85 Keizer Maximiliaan van Oostenrijk, later 1508 Keizer van het Roomse Rijk.

86 11 mei 1481.

bisschoppen valt en niet onder de *frermineurs*, *minderbroeder*. De argumenten worden zoals toen blijkbaar gebruikelijk in sterke bewoordingen onderlijnd. Die minderbroeders mogen de zusters op geen enkele manier *kwellen*, *molesteren in hun manier van leven*, *macht oft autoriteit over huerlieden pretenderen....*

Blz. 48 – Heeft, clærlick ende expresselick ghestelt worden onder de bisschoppen vander plaetsen als onder huerlier eerste ende principael oversten, daeromme ghebiet Sixtus wel stranghelick alle religieusen vander mijnderbroeders ordene datse de broers en zuesters vande derder ordene nu noch nummermeer en quellen,

turberen of molesteren in huerlier voorseijde maniere van leven, eenighe overheijt, macht oft autoriteit over huerlier pretenderende, tsij op pretext van eenich coleur van

redene oft eenighe paeusbriefven, zelve oock niet van Nicolaus den vijftsten, die hij alle weerroupt en te niet doet ende ditte op pene vanden ban, inde welcken anders doende metter daet ende op den voet vallen souden. Dees bulle van Sixtus den vierde daer al t'voorgaende in staet is ghegheven te Roome int jaer 1481 den xj van mej alsoot voorseijt is, ende beghint; *iniunctum nobis de super*⁸⁷ – alhier gheteekent met H. ghesien en ghepuliceert bij den officiael van Terwaenen

In de vergelijking van de brieven wordt ook door de Officiael van Terwaan bevestigd dat de reguliere derde buiten de bevoegdheid ligt van de *mijnderbroeders*. In de zelfde strenge bewoording is dit ingeschreven, *iniunctus*, in de banvloek van de paus. In de ban *geslagen worden* is voor die tijd enerzijds geen zeldzame uitspraak. We merken het hier als bijna een terloopse uitspraak. We moeten ons echter realiseren hoe overtuigd de pauselijke machtshebber was van zijn macht in de *communio*. Vijanden of kettters, bedreigde situaties werden opgelost door de persoon uit

---

87 *Iniunctum de super* = ons opgelegd van hoger... kan ook zijn ingegeven. Aangezien we de tekst niet vinden die erop volgt zou het eveneens kunnen wijzen op al de voorgaende bepalingen rond die regel in de zin van: voortgaande op alles wat vroeger is geschreven.

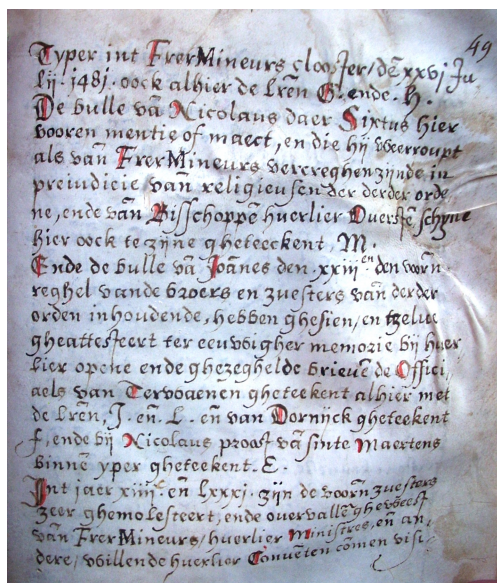
te sluiten, zijn lidmaatschap met de groep te ontnemen. In die zelfde zin werd het *schapularis* afgenomen. In de rijke *rioolletteratuur* rond paus en kerk bestaat het verhaal dat men paus Formosus na hem ontgraven te hebben in de *kadaversynode* de drie vingers van zijn rechter hand afsneed om hem zijn wijdingsmacht die hij vroeger uitoefende postuum te ontnemen. We lezen wel anno 897.

De excommunicatie, het in de ban slaan, werd door de burgerlijke overheid in de middeleeuwen zelfs vertaald als vogel vrijverklaren. Die in de kerkelijke ban was werd door de burgerlijke overheid soms bijkomend vogelvrij verklaard.

Wat de uitspraak hier betreft lezen we dat die die ban-regel niet volgt dat die dan *op staende voet, letterlijk metter daet en up de voet vallen soude*.

Het zou interessant zijn om die met letter getekende documenten bijeen te zien en de discussie te kunnen volgen.

De Poperingse zusters hebben het aan de stok met de Ieperse *frermineurs*. Ze kwamen op visite. Blijkbaar niet op thee of koffiekranse, maar om ze te controleren. Daar ging het dispuut over. Laat je als Poperingse Penitente, Grauwe zusters, zomaar controleren door mannelijke minderbroeders⁸⁸ en dan nog van Ieper?

Blz. 49 – *tijper int frermineurs clooster den xxvj julij 1481 – oock alhier de letteren G ende H.*

De bulle van Nicolaus daer Sixtus hier vooren mentie of maect en die hij weerroupt als van de frermineurs vercreghen zijnde in prejudicie vande religieusen der derder ordene, ende vande bisschoppen huerlier oversten schijnt hier oock te zijne gheteekent M.

ende de bulle van joannes den xxiiij den voornoemde reghel vande broers en zuesters vande derder

88 Mogen we ze *capucijnen* noemen. Ook de recolletten in Poperinge waren Franciscanen. Er zijn er nu drie takken: de minderbroeders conventuelen die eigenlijk de rechtstreekse voortzetting vormen van de eerste broeders, de minderbroeders franciscanen die in grote lijnen teruggaan op de eerste grote afsplitsing van de observanten van 1334 en de minderbroeders kapucijnen. De kapucijnen zijn voortgekomen uit de hervormingsbeweging van de observanten, de volgers van de regel van Franciscus van Assisi (1181/1182–1226), die wilden terugkeren naar de oorspronkelijke eenvoud van de franciscanen. In 1528 verkreeg de orde de stichtingsoorkonde van paus Clemens VII (1523–1534). Ze mochten weer de strenge regel van Franciscus volgen, de baard dragen en de spitse kap, de *cappuccio*, waaraan hun naam is ontleend. Hoe deze discussie is ontwikkeld zou zeker naast deze teksten kunenn getraceerd worden.

orden inhoudende, hebben ghesien en tzelve gheattesteert ter eenwigher memorie bij huerlier opene ende ghezeghelde briefven de officiaels van Terwaenen gheteekent alhier met de letteren J ende L ende van Dornijck gheteekent F ende bij Nicolaus, proost van Sinte Maertens binnen ijper gheteekent E. int jaer xiiijc ende lxxxj⁸⁹ zijn de voornoemde zusters zeer ghemolesteert ende overvallen gheweest vande frermineurs huerlier ministres ende andere willende huerlier conventen commen visiteren

Molesteren is volgens het WNT een Oud Frans woord. Het betekent niets meer dan *Kwellen, het iemand lastig maken*. Tegen die inmenging wilden ze optreden.

Er worden twee instanties bij vermeld in de bovenstaande tekst: de officiaal⁹⁰ van Terwaan is reeds genoemd, hier staan nog de officiaal van Doornik en de proost van Sint Maarten Ieper in de rij. Ieper was (aanvang 1559) een bisdom – als er in die discussie dan al met dit bisdom moest gerekend worden moet verder onderzocht worden. De officiaal van Sint Maarten wordt vernoemd. Het bisdom was ondergebracht in de Sint Maartenskathedraal. Doornik (sinds de 5de eeuw) en Terwaan of Terenburg was eveneens een oude bisschopsstad. Ze is bekend in de geschiedenis uit de tijd toen Audomarus of *Omaar*, een monnik uit de abdij van Luxeuil, tussen 639 en 667 de evangelisatie van het huidige arrondissement Sint-Omaars ondernam en op het einde van zijn leven, met de steun van Acharius en de Merovingische vorst Dagobert, de eerste bisschop van Terwaan werd.

Met deze officiaalbrieven hadden ze reeds een tegel om op te staan. Ze hebben dan de grote hefboom kunnen gebruiken door beroep te doen op Maximiliaan reeds genoemd. Ook de vrouw van Maximiliaan Maria van Bourgondië – wellicht als haar vrouwen genoten – klopten aan bij de paus een *frermineur*.

De zusters en ook de bisschoppen waren in het nadeel, *in prejudicie van*. Ze waren slachtoffer van een *praejudicium*, een vooroordeel nl. dat ze ondergeschikt waren aan de regel van de frermineurs van Ieper. Via Maria van Bourgondië⁹¹ en haar echtgenoot en via paus Sixtus IV was dit een betwisting waar ze gelijk moesten halen.

Maria van Bourgondië huwde op 19 augustus 1477 trouwde met

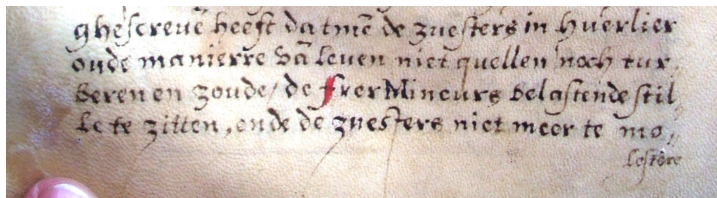
89 1481.

90 Officiaal = is in kerkelijke middens en kloosters vaak het ambt met een rechterlijke macht.

91 Nog even gekeken wie dat dan juist was. Maria van Bourgondië (Brussel, 13 februari 1457 – Brugge, 27 maart 1482) was hertogin van Bourgondië, Brabant, Limburg, Luxemburg en Gelre, gravin van Vlaanderen, Artesië, Holland, Zeeland, Henegouwen, Namen en Franche-Comté, en vrouwe van Mechelen. Door al deze titels was zij samenvattend *vorstin van de Nederlanden*.

Maximiliaan I van Oostenrijk en stierf in 1482.

Blz. 50 – *Alst huerlier goedijncken soude huerlier een visiteerder gheven alleen van huerlier orden ende veel ander zaecken. Vervoorderende huerlier oock van in diversche cloosters daermense niet kennen en wilde, de moeders af te stellen van huerlier officie en veel ander dierghelicke zaecken en veranderinghe te doene, in prejudicie niet alleene van zuesters en huerlier convente maer oock*

vande bisschoppen derse naer huerlieren reghel onder waeren, zoo dat de clachten daer of ghecomen zijn ten eijnde tot de

keijser Maximiliaen ende tot de prinsesse marie zijn huijsvrauwe, gravinne van Vlaenderen, welcke alle beede daerof met groote andachtigheijt ghescreven hebben anden paeus indien tijde Sixtus den vierden, religeux vande frermineurs orden. Die terstont kennesse van de zaecken ghenomen hebbende ghescreven heeft damen de zeusters in huerlier oude manierre van leven niet quellen noch turberen⁹² en zoude, de frermineurs belastende stille te zitten ende de zuesters niet meer te molesteren.

Ze spannen en burgerlijk proces aan tegen de *frermineurs*⁹³ omdat ze vrij willen zijn van inmenging. Ze vragen om door de bisdommen geholpen te worden in het burgerlijk proces om te mogen verder gaan in de regel die ze van Joannes XXIII kregen⁹⁴. En sedert ze zelfs door Maximiliaan en de nieuwe orderegels gesteund zijn in hun oppositie hebben de *frermineurs* niet *gheswegen noch stille geseten*. Ze verenigen zich met de zusters van de bisdommen Terwaan, Doornik en Kamerijk.

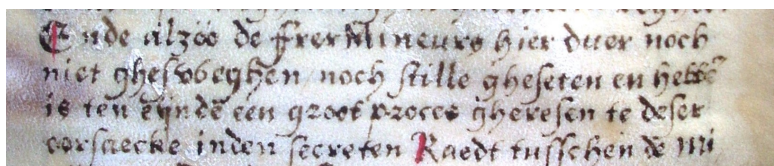
Blz. 57 – *Ghevende met eenen last d'officiaele van Terwaene, Dornijck en Camerijck omme de zelve zuesterkens bij middelen van rechte, excommunicatien ende andersins te helpen ende beschermen teghen alle de guene diese meer soude wille molesteren, alles volghende huerlieren reghel vanden paeus Joannes huerlier eerst ghegheven. Jaer, ghevende oock boven dien de suesters macht ende consent omme huerlier te helpen indient noot ware met t'anroupen vande weerlicke justitie, teghen al die huerlier souden willen ijert verghen teghen huerlieren reghel.*

---

92 Turberen = M. betr. t. iemands bezit, eigendom of recht: (hem) in het genot daarvan storen. Troubleren, in trubbels brengen.

93 Frermineurs: minderbroeders.

94 Dus OOK van Joannes XXII kregen.

Ende alzoo de frer mineurs hier duor noch niet ghesweghen noch stille gheseten en hebben is ten

eijnde een groot proces gheresen te deser oorsaecke inden secreten raedt tusschen de ministers ende ander frer mineurs ter eender ende tusschen de zeusterkens vande derder order ter andere zijde voughende huerlier met de zusterkens de bisschoppen van Terwaene, Dornijck ende Camerijck⁹⁵ ter defensie van huerlier jurisdictie, welcke proces eijndlijnghe naer veel

Ze halen de bisschoppen erbij van wat nu het Frans Vlaanderen is.

Uiteindelijk hebben ze het proces gewonnen en krijgen ze de overste terug die er voorheen was. Deze uitspraak was 15 maart 1482.

Blz. 58 – Schrijvens van bee zijden, ghewesen is voor de zuesterkens te defensie van huerlier privilegien ende namelic van eenen visiteerder te mueghen kiezen vt eenighe ordene van religioen diet huerlier belieft. De sententie ghegheven te Ghendt int jaer xiiij^c iij^{xx} en twee den xv in maerte⁹⁶ ende waeren d'oude moeders die de frer mineurs of ghestelt hadden wederomme gheselt in huerlier officie ende alle dijnck ghestelt ghelijck van te vooren. Blijct bijdebrieven tgheheel proces met de sententie inhoudende gheteckent C.

Item is daer naer wederomme een groote beroerte opghestaen van weghe de frer mineurs teghen de zeusters al ter zelve oorsaecke int jaer xvc lxx⁹⁷ ende datte up tpretext van een bulle Pij quinti⁹⁸. Maer alzoo de zaecke vertoocht weirdt anden secreten raedt daer van te vooren sententie of ghewesen was, ende den zelve raed hem daer mede begonste te moijen, ziende de frer mineurs datser terstnt niet mede duer en consten, en hebben de zaecke niet vervolght, zoo datse toens daer bleef.

---

95 Dit was bij de bron van de Schelde, die eeuwenlang de grens vormde tussen het Franse koninkrijk en het Heilige Roomse Rijk. Het was een zogenaamd sticht of bisschoppelijk gebied rond de stad Kamerijk. Als wereldlijke heer was de bisschop een vazal van het Heilige Roomse Rijk; in 947 verkregen de bisschoppen van Kamerijk het wereldlijk gezag over de stad, in 1077 ook over het omliggende gebied.

96 15 maart 1482.

97 1570.

98 Pii Quinti = verwijst naar een boek met geschriften van Pius XV (1504-1572).

Apostolicarum Pii Quinti Pont. Max. Epistolarum libri quinque / nunc primum in lucem editi operâ & curâ Francisci Goubau.

*Ende nota dat dees zaecdke alsdan vervolght
Blz. 53 – wiert teghen de frermineurs bijde conventie van ijper,
Vuerne, Nieuport, Dixmude, Belle, Poperijnghe, Comene ende
Thielt. De requeste ende apostillen hier of zijn hier inde
gheschriften gheteekent P.*

Examinat mensis maii 1884.

Het document was bestudeerd in 1884. We zijn er zeker van dat E. H. Juliaan OPEDRINCK het in handen had.

Het geheel geeft een leerzame kijk op wat een regel inhield, wat de ingesteldheid en ascetische keuze was van de reguliere derde orde. Ze vertegenwoordigen een aparte keuze, en waren ook bijzonder gedreven in de eigen opstelling binnen het geheel van de Franciscaanse geestesstroming.

Keikoppig?

We ontdekten in feite bij het bestuderen van de Recoletten dat ander Franciscaans klooster van mannen dan in Poperinge een meer intellectueel gekarakteriseerde instelling. Ze hadden wel aandacht voor de oude cultuur en zullen wel een hele bibliotheek aan literatuur hebben gehad. Terwijl de kloosterlingen Penitenten de boeken eerder waren afgeraden. We hebben dan ook te maken met honderd jaar later wat de recolletten betreft en de invloed van Thomas a Kempis bij de Penitenten.

Wat wel op zijn Poperings was ook bij de Recolette (ook Franciscanen) is de keikoppige vijandigheid (tegen de inmenging). De recolletten hadden het bijzonder moeilijk dat ze waren onderverdeeld door de orde in de Franse afdeling van Saint André. En daar hebben ze op hun manier ook altijd tegen in gegaan. Voor allen die het gehele traject willen meelesen. Let vooral op de andere kijk op de ascese en kloosterleven. De zusters waren o.i. tegen de kloosterlijke inmenging omdat ze in feite derde orde waren en enkel de reguliere status hadden aangenomen – in feite er bij genomen – in de lijn van de Moderne devotie, die al een tijdje bezig was en die *vroomheid* wou en daarom niet direct onder een orderegel staan.

Geert Groot en Thomas a Kempis wilden de vroomheid minder voor kloosters en abdijen alleen. De derde orde was oorspronkelijk bedoeld voor leken. Iedereen moet zijn zielzaligheid, zijn eigen vroomheid, beleven. Derde ordelingen legden niet allemaal geloften af. Hier waren de penitenten de kleine groep derde ordelingen, die wel een regulier statuut hadden, maar zich daar wilden wat losser van maken, vandaar hun proces tegen de gestructureerde wereld van de minderbroeders.

We zien hetzelfde – ook weer een Poperingse clusters – bij de *devote vrouwen*, – die aan de basis lagen van wat later de Paulinen-binnen-de muren zou worden. Kloosterlingen waren het aanvankelijk niet. Ze verenigden zich in een notariële acte waar het woord klooster niet in te pas kwam⁹⁹.

Het is ook merkwaardig te zien hoe in een vrouwelijk klooster in Poperinge -we hebben het over de zusters Benedictinessen een mystica heeft geleefd die de dictionnaire van de ascese haalde. Mère Mathieu Deleloë¹⁰⁰, de stichteres van de Benedictinessen schreef in haar mystiek dagboek over de hartenuitwisseling (devotie tot het Heilig Hart) voor Margareta Maria Alacoque met een grotere orchestratie in de wereld van de vroomheid werd heilig verklaard. We mogen natuurlijk Mère Matthieu niet bij de Poperingenaars rekenen omdat ze van Fauquemberghe was, maar de lucht en de entourage van de Poperingse geest stimuleert een zekere keikoppigheid in de idealen van diegene die tenminste in Poperinge blijven.

Dit gaven we graag mee als persoonlijke overweging na de studie van de zusters Penitenten.

---

99 Adelaïde Mathilde VANHILLE, Norbertine VANNAEMEN en Joanna Theresia VERCRUYSSSE, Flavie BAUKEROOT, Marie Thérèse VAN ELSTLANDE, Octavie DE BRABANDERE, Octavie VANHOVER, Eugénie HOSTEN, Clémentine HAEREMYNCK, Marie Thérèse RYCKEWAERT komen overeen om een gemeenschap te stichten en de goederen in één *maetschappij te verzamelen* (1875). De zusters Paulientjes-binnen-de muren nemen het kloosterkleed aan in de orde van de susters van de H. Vincentius a Paulo. Onderpastoor VERHELST heeft hen begeleid. Goedgekeurd door de Bisschop van Gent 10-08-1806 eerste gelofte, 29-07-1809 goedkeuring van de regel)

100 Mère Matthieu Jeanne Deleloë (° 1604 + 1660) *La Spiritualité ascétique et mystique*. M. Villers, G. Beauchesne, Paris, 1902, p. 18-19.